

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2009-02-06

UDK 331.556.46(450.36+497.4)

DELOVNE MIGRACIJE – NOV MISELNI VZOREC ALI MODEL EKONOMSKE AKOMODACIJE? ŠTUDIJA PRIMERA SLOVENSKO-ITALIJANSKEGA OBMEJNEGA OBMOČJA

Ingrid MARASPIN

e-mail: inge.maraspin@gmail.com

IZVLEČEK

Članek podpira tezo, da so tako registrirane kot neregistrirane delovne migracije na slovensko-italijanskem obmejnem območju v porastu. Zaradi specifičnosti delovnega trga in odsotnosti fizičnih meja znotraj schengenskega prostora, se stopnjuje število dnevniških in začasniških ekonomskih migracij s slovenske strani na italijanski delovni trg tržaške province ter srednjeročnih ekonomskih migracij v bolj oddaljene italijanske regije. V članku bo na podlagi nekaterih izsledkov raziskave, izvedene v sklopu obširnejšega aplikativnega projekta *Manjšine in obmejne družbene stvarnosti kot dejavniki integracijskih procesov. Študija območja slovensko-italijanskega kulturnega stika (Sedmak, M. in drugi, 2008)*, prikazano, zakaj se posamezniki odločajo za tovrstne delovne migracije, kje pridobivajo podatke in kontakte ter kateri dejavniki in pogoji vplivajo na njihovo izbiro. Predvsem nas zanima dinamika lokalnih neregistriranih ekonomskih migracij, ki se je iz tradicionalne oblike občasnega dela "na črno" starejšega dela populacije ženskega spola slovenske Istre preoblikovala v splošni model delovne akomodacije.

Ključne besede: ekonomske migracije, migracije delovne sile, ilegalne migracije, neregistrirane migracije, akomodacija trgu dela, ekonomska globalizacija

LE MIGRAZIONI ECONOMICHE – UN NUOVO MODELLO CULTURALE DEL MONDO CONTEMPORANEO GLOBALIZZATO O UN MODELLO DI ACCOMODAZIONE OCCUPAZIONALE ? STUDIO DEL CASO NEL TERRITORIO DI CONFINE ITALO-SLOVENO

SINTESI

L'articolo sostiene la tesi secondo la quale sia le migrazioni lavorative registrate che illegali sono in aumento nell'area del confine italo-sloveno. In relazione alla specificità del mercato di lavoro e all'assenza di confini fisici all'interno dell'area di Schengen, si registra un aumento delle migrazioni economiche giornaliere e temporanee dal territorio sloveno verso il mercato di lavoro italiano della provincia di Trieste e delle migrazioni economiche di medio termine verso regioni italiane più lontane. Nell'articolo verranno illustrati in base ad una parte dei risultati del progetto di ricerca *"Manjšine in obmejne družbene stvarnosti kot dejavniki integracijskih procesov. Študija območja slovensko – italijanskega kulturnega stika (Sedmak, M. in drugi, 2008)* i motivi che spingono i singoli a decidere di lavorare all'estero, i canali di informazione riguardo alle offerte di lavoro e i fattori che influenzano le loro scelte. Innanzitutto ci interessa la dinamica delle migrazioni economiche locali non registrate, che è passata da una forma tradizionale di lavoro temporaneo per la parte femminile più anziana della popolazione dell'Istria slovena ad un modello generale di accomodazione occupazionale.

Parole chiave: migrazioni economiche, migrazioni della forza lavoro, migrazioni illegali, migrazioni non registrate, accomodazione al mercato del lavoro, globalizzazione economica

UVOD

Slovenijo so v zadnjem desetletju doletele številne politično-administrativne spremembe tako na državni kot mednarodni ravni (včlanitev v EU in Nato, vključitev v schengenski prostor, uvedba evra ...), ki so neposredno vplivale na dolgoročne spremembe življenjskega okolja in kolektivnih identitet. Kljub vsemu ohranjajo meje vlogo historičnih in sodobnih zidov (Zavratnik Zimc, 2003), ki sporočajo identitetne razlike in kulturno izključevanje – projekt "vključevanja držav "schengenske periferije" je povezan z dokazovanjem, da te države pripadajo EU" (Zavratnik Zimc, 2003, 23). V obdobju združevanja samostojnih državnih enot v naddržavne politične, monetarne in administrativne tvorbe, ki stremijo k povečanju splošne mobilnosti in fleksibilnosti, se porajajo številna vprašanja o nadzoru in upravljanju migracij, med katerimi tudi vse številnejših premikov človeškega kapitala oziroma ekonomskih migracij. Vendar dinamike mednarodnih migracij predstavljajo enega izmed najizrazitejših protislovij sodobnega časa in postmoderne družbe; medtem ko smo priča vedno lažjemu in svobodnejšemu kroženju blaga, kapitala in storitev, je opaziti pojavljanje obratnega procesa na področju "kroženja oseb" – tako imenovana človeška mondializacija oziroma mobilizacija in deklarativno povečanje mobilnosti na svetovni ravni srečujeta številne ovire pri svoji konkretizaciji na državnih in mednarodnih ravneh. Na svetovni ravni smo priča neustavljivi rasti mobilnosti blaga in kapitala, medtem ko človeška mobilnost ne sledi temu trendu. Zlasti v zadnji četrtini stoletja so se izvozi in tuje investicije povzpeli za povprečno 31 odstotkov letno, medtem ko človeška mobilnost ne sledi temu trendu ter se njena povprečna letna rast nagiba le med 1,2 in 2,6 odstotka po podatkih Poročila svetovne migracije leta 2000. Kljub pogostim percepcijam in relevantni prisotnosti primerov/dokazov omenjenega paradoksalnega vzporednega pojava globalizacije problematika anahronističnega neskladja mobilnosti pretoka ljudi v sodobni (po definiciji) odprti družbi ne predstavlja predmet specifične in sistematične obravnave znanstvenega raziskovanja in analize. Nasprotno, po podatkih Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj OECD (2000, 2001) z leti narašča število držav, ki razvijajo in izvajajo politike za omejevanje in zmanjševanje imigracije ter se večina uvedenih reform osredotoča na poostreitev pogojev kontrole na obmejnih območjih in poostreitev postopkov za vstop tujcev v državo, zapleteno pridobitev dovoljenj in podobno. Leta 2000 je na primer kar 12 od 29 razvitih držav, članic OCSE, sprejelo tako imenovane politike za zmanjšanje imigracijskega pretoka in 16 držav je sprejelo politike za vzdrževanje dosežene imigracijske stopnje; edino izjemo je predstavljala Islandija, ki ni uvedla aktivnih intervencij na tem področju. (The World Bank, 2000).

Ta kontradikcija sodobne družbe ogroža temeljno idejo mobilnosti, ki jo je več kot 140 držav sprejelo v sklopu Univerzalne deklaracije človekovih pravic v 13. členu, ki priznava vsakemu posamezniku splošno pravico zapuščanja države – vendar deklaracija ne zagotavlja vzporedne pravice vstopa posameznikom v katerokoli državo, razen s statusom pribežnika. Tudi Konvencija Združenih držav za zaščito pravic delovnih imigrantov in njihovih družin je bila od leta 1990 do sedaj podpisalo le 21 držav, med katerimi ni nobene članice OCSE, ki sicer predstavljajo največje "receptorje" in destinacije imigracijskih tokov (Gozzini, 2005). Države Zahodne Evrope se skušajo v zadnjem desetletju bolj ali manj uspešno zapreti tako na administrativni kot na socialni/družbeni ravni prihodu novih migracijskih tokov – ustvarila se je prava *evropska paradigma* ovir migracij, ki anahronistično postaja (ne)konkretizacija deklarativnih zahtev in teženj Evropske unije po kulturni asimilaciji in realni integraciji narodov v multikulturni družbi (Verlič Christensen, 2002).

V članku bo najprej natančneje opredeljena definicija ekonomskih migracij ter predstavljen oris migracijskih teorij, na katerih temelji teza pozitivne samo-selekcije delovnih migrantov. V empiričnem delu članka bodo predstavljeni posamezni izsledki raziskave, izvedene v sklopu obširnejšega aplikativnega projekta *Manjšine in obmejne družbene stvarnosti kot dejavniki integracijskih procesov. Študija območja slovensko-italijanskega kulturnega stika* (Sedmak, M. e tal., 2008). Gre za obširno področje raziskovanja različnih ravni socialno-integracijskih procesov na slovensko-italijanskem obmejnem območju, v članku pa je predstavljen le del odseka raziskave, ki se nanaša na ekonomske migracije, s poudarkom na ilegalnih delovnih migracijah.

DELOVNE ALI EKONOMSKE MIGRACIJE

"... ko si zdoma, začneš razmišljati drugače, seveda bi se vrnil in se vračaš ob vsaki priliki na obisk, ampak dokler si na valu, te nič ne vleče nazaj v Slovenijo delati enako delo za veliko manjšo plačo... Po dveh letih sem šla delat na Irsko za eno leto, potem v Španijo za dve leti in zdaj sem spet v Angliji. Menjala sem firme, delovna mesta, stanovanja, kolektive in družbe, ampak sem vedno bogatejša – notri in zunaj (smeh) in se mi zdi, da tako padeš noter, da si ne postavljaš več nobenih meja ..." (A., 34 let, ekonomistka, zaposlena kot finančna svetovalka v farmacevtski družbi v Angliji).

V svoji najosnovnejši obliki migracije zaznamujemo kot spremembe tako formalnega kot dejanskega stalnega ali začasnega prebivališča, vendar se glede tega definicije in kriteriji v zakonih posameznih držav razlikujejo, zato težko oblikujemo primerljive preglednice podatkov. Študije migracij upoštevajo v svojih analizah kot indikatorje spremembe oziroma selitve na ravni političnih enot, in sicer upoštevajo kot migracije spremembo ob-

čine, regije ali države za daljše časovno obdobje. Statistična Komisija Združenih narodov (United Nation Statistical Commission) je priporočila dobo vsaj enega leta bivanja v novi državi kot časovni kriterij označitve mednarodne selitve, ne glede na vrsto zahtevane vize (Brettell, Hollifield, 2000). Opredelitev zvrsti migracij je nomenklativno problematična, če težko neoporečno ločimo primere prostovoljnih emigracij, torej zelenih, od primerov prisiljenih in neprostovoljnih emigracij. Prostovoljne migracije enačimo večinoma z ekonomskimi migracijami, če predpostavljamo, da so rezultat posameznikove izbire na podlagi zaposlitvenih možnosti na trgu dela.

Čeprav večina teoretičnih razglabljanj o vzrokih za migracije izhaja iz teorije o dejavnih odbijanja in privlačevanja (push-pull teorija), ti dejavniki ne morejo pojasniti, zakaj se le nekateri posamezniki iz določenega okolja odselijo. Upoštevati je treba torej tudi subjektivne dejavnike – racionalne, emocionalne ter socialno-psihološke osebnostne lastnosti posameznikov. Najpogostejši kategorizaciji migracij temeljita na vzroku (ekonomska, politična ter sekundarna migracija) ter na načinu vstopa v državo (legali, prisilni ter ilegalni vstop). Vzroke migracij je možno razdeliti v tri velike skupine (Klinar, 1976): ekonomske in demografske vzroke (povezane z reševanjem eksistence, izboljšanjem ekonomskega položaja, prenaseljenosti izvirnega kraja), politične in vojaške vzroke (v smislu prisilnega preseljevanja, bega pred režimi, ki kratijo človeške pravice ipd.) ter raznovrstne osebne in družinske vzroke (možnost pridobitve izobrazbe).

Ekonomske teorije migracij se močno razlikujejo v pojmovanju osrednjega dejavnika raziskovanja oziroma v razumevanju migracijske dinamike (Castles, Miller, 1998):

- neoklasične migracijske teorije poudarjajo statistične zakone, makroekonomske dejavnike, push-pull indikatorje (razlagajo migracije v luči optimalni razporeditvi dejavnikov proizvodnje na makro ravni ter racionalne izbire izboljšanja blaginje posameznika);

- teorije odvisnosti razlagajo migracijske trende v luči mednarodnih mehanizmov izkoriščanja nerazvite periferije s strani razvitih industrijskih držav;

- teorije mednarodnih odnosov se razlikujejo na tri šole oziroma pristope: neorealizem (politična razlaga migracij), globalizacijske teze (transnacionalizem, poudarja izgubo regulativne moči nacionalnih držav), liberalni institucionalizem (poudarja osrednjo vlogo državnih politik).

V zadnjem desetletju se je preučevanje ekonomskih migracij torej vedno izraziteje preusmerilo z ravni makroekonomskih dejavnikov na raven vsakdanjih življenjskih vzorcev migrantov (Basch et al., 1994). Na podlagi vplivov globalizacije, tehnološkega ter telekomunikacijskega razvoja so se spremenile številne kulturne prakse in pripomogle k soustvarjanju novih transnacionalnih

družbenih prostorov. Teorija transnacionalizma se pojavlja torej kot reakcija pretirano strukturalističnim razlagam migracijskih tokov ter poudarja aktivno vlogo migranta pri izbiri, v naprotju s popolno odvisnostjo od zunanjih (makroekonomskih) dejavnikov, na katerih temelji teorija push-pull.

Vsako migracijsko gibanje neizogibno doprinese spremembe v socialni kontekst prihoda, najpogosteje v smeri stimuliranja nadaljnega priseljevanja znotraj določenih tras/smeri in oblikovanja migracijske sheme ali sistema – ta pojav opisuje teorija kumulativnega povzročanja (migracij), ki razlaga, kako se oblikujejo migracijski koridorji oziroma sistemi (Gozzini, 2005; Brettell, Hollifield, 2000; Verlič Christensen, 2002). Demografska situacija mnogih industrializiranih držav pripomore k oblikovanju migracijskih politik – nizka rodnost ima neizogiben vpliv na starostno strukturo družbe, kar se srednjeročno odraža na strukturi delovne sile in dolgoročno na državne zdravstvene, socialne in pokojninske sisteme. Znanstveniki z različnih področij so se v zadnji polovici stoletja začeli vneto ukvarjati z migracijskimi dinamikami in specifičnostmi, zaradi česar je možno govoriti o pravi akademski dobi migracij (Verlič Christensen, 2002); migracije predstavljajo tematsko področje, ki nujno potrebuje interdisciplinaren analitični pristop. Gibanje populacij je namreč tematika, ki transverzalno preseka vsa področja družbenega delovanja, vendar je pogosto pod-komunicirana, dokler ne postane skupina migrantov relevantno številna. Kljub opazovanju enakega fenomena znotraj enakega socialnega in kulturnega konteksta se znanstveniki razlikujejo v izbranih pristopih – medtem ko so nekateri natančno osredotočeni na racionalno plat migracij v povezavi z mikroekonomskimi indikatorji (teorija proste izbire), so drugi bolj osredotočeni na institucionalno plat migracijskih tokov in njihov vpliv na kulturo in družbo znotraj bolj ali manj "razvitih" industrijskih demokracij. Migracijski tokovi postajajo vse bolj aktualna interdisciplinarna tematika; za manj razvite emigracijske države predstavljajo monetarni transferji migrantov zelo pomemben del državne ekonomije in dejavnik makroekonomske stabilnosti (Brettell, Hollifield, 2000; Verlič Christensen, 2002), za imigracijske države pa predstavljajo migracije predvsem dodatno delovno silo, vendar odpirajo pereča vprašanja glede državljanstva, (de)konstrukcije kulturne in nacionalne identitete, oblikovanja politik ipd. (Pajnik, Zavratnik Zimc, 2003).

POZITIVNI SAMOIZBOR EKONOMSKIH MIGRANTOV

"To je poslovna priložnost, in ko sem se odločil oditi v tujino, bi šel kamorkoli v Evropo, kjer bi dobil zanimivo ponudbo. Mobilnost postane rutina, način življenja, je ena od prednosti našega časa in globalizacije, ki je prejšnje generacije niso imele možnosti poskusiti..."

(M., 30 let, ekonomist, finančni analitik v multinacionalni na Danskem).

Ekonomski migranti so torej tiste osebe, ki se odločijo preseliti iz enega kraja dela in bivanja v drugega zaradi ekonomske/finančne priložnosti, ki jih ta ponuja. V migracijski literaturi pogosto poudarjamo, da so ekonomski migranti nadpovprečno podjetni, ambiciozni, agresivni in sposobni, kar omogoča njihovo interno avtoselekcijo in selitev nadpovprečno "dobre" delovne sile iz posameznih panog (Brettell, Hollifield, 2000; Gozzini, 2005; Verlič Christensen, 2002; Appiah, 2007). Tovrstni interni izbor močno vpliva na sociološke in ekonomske vidike migracij; večja selektivnost pri emigraciji pomeni večjo vrzel za državo izvora in zrcalno večjo pridobitev za imigracijsko destinacijo. Stopnja interne izbora ekonomskih migrantov je poglavitnega pomena za imigracijske in emigracijske politike posameznih držav, ki postanejo posledično bolj ali manj restriktivne in protektivne do lastnega trga dela. Številni ekonomski analitiki so si v zadnjih letih prizadevali, da bi oblikovali model migrantske selektivnosti, ki bi omogočal večjo empirično prediktivnost (ekonomskih) migracijskih tokov in strateško prilagajanje državnih migracijskih politik. Obstaja nekaj tovrstnih modelov, med katerimi: model migracije človeškega kapitala (Human Capital migration model, Chiswick, 2000), model asimetričnega informiranja (Asymmetric Information model, Brettell, Hollifield, 2000), model kratkoročnih migracij (Short-term Migrants model, Chiswick, 2000) in model relativnih spretnostnih diferenciacij (Relative Skill Differentials model, Brettell, Hollifield, 2000). Dokler trg dela nagraduje višjo stopnjo kompetentnosti delavcev, v migracijskem procesu poteka selekcija na podlagi posameznih kompetenc in posledično bodo kompetentnejše in spretnejše osebe imele večji interes migrirati zaradi večje razlike v doprinosu/zasluzku za svoje delo. Večja spretnost omogoča večjo delovno učinkovitost tako na novem trgu dela kot na izvornem in predvidoma pripomore k večji učinkovitosti tudi pri migraciji oziroma višjo alokativno (pozicijsko) uspešnost – lastna (ekonomska) migracija predstavlja investicijo človeškega kapitala na individualni ravni. Pozitivna selekcija spretnejših migrantov se zgodi le, ko direktni stroški migracije niso sorazmerni prihodkom (torej dokler so nižji). Ko se diferenciacija glede na spretnosti razlikuje med državami, so migracijski procesi odvisni predvsem od dejavnika plačil v destinaciji – selektivnost ekonomskih migracij je obratno sorazmerna višini razlike v plačilu za podobno delo. V skladu s teorijo modernizacije postaja racionalno ekonomsko razmišljanje osrednji dejavnik pri odločitvi migriranja – posamezniki se vedno pogosteje odločajo na podlagi komparacije krajevnih, delovnih in ekonomskih lastnosti bivalnih okolij. Teorija modernizacije temelji na "push-pull" elementih na individualni ravni, vendar so motivacije in prilagajanja posameznika vedno odvisne tudi od makroekonomskih procesov.

Možno je torej govoriti o samoizboru ekonomskih migrantov na vseh ravneh, če se osredotočimo na osebne lastnosti, kot so iznajdljivost, pogum, podjetnost in komunikativnost. Dodatna selekcija posledično poteka znotraj posameznih področij in delovnih sektorjev – delodajalce zanima delovni kader iz tujine v dveh diametralnih primerih, in sicer, ko je cenejša od domače delovne sile ali ko je bolj izobražena, strokovno specializirana. Gre poudariti, da v obeh primerih odigra ekonomski dejavnik najpomembnejšo vlogo, saj tudi visokoizobraženi tuji kader je zanimiv zaradi nižjega pogajalnega položaja glede plačila. Posamezniki se torej odločajo seliti na podlagi možnosti dela v širšem transnacionalnem okolju, na podlagi ponujenih delovnih mest in retribucij, ne glede na druge značilnosti okolja prihoda (oddaljenost, kultura okolja, kakovost življenja...). Kratkoročne delovne migracije lahko razumemo kot obliko individualne prilagoditve sodobnemu (globaliziranemu) trgu dela – v socialnem pomenu imajo torej značaj delovne akomodacije (Verlič Christensen, 2000).

A., 33 let, ph.D. nuklearni fizik, zaposlena na raziskovalnem inštitutu na Sorboni, Franciji:

"Mislim, da je bistvena razlika na ravni sredstev, ki jih vsaka država nameni določeni raziskovalni smeri, in moje področje ni tako popularno, da bi ga v Sloveniji promovirali ... na koncu se dogaja neka mednarodna selekcija, katere cilj je priti v ZDA, ker tam res ni omejitev za financiranje raziskav in projektov v znanosti. Osebno ne ciljам več na to destinacijo, ker sem se medtem poročila v Franciji, in verjetno bom ostala tu, ampak po izkušnjah z mojimi sodelavci in prijatelji vidim veliko mobilnost mladih znanstvenikov in še narašča ..."

Na podlagi zakonodaje EU je prost pretok oseb poleg prostega pretoka blaga, kapitala in storitev ena temeljnih svoboščin notranjega trga Unije in vključuje prosto gibanje delavcev, priznavanje poklicnih kvalifikacij, koordinacijo sistemov socialne varnosti in državljske pravice. Pravica do prostega gibanja znotraj EU se nanaša na delavce, študente, upokojence in nasploh na vse državljane EU ter njihove družinske člane ne glede na državljanstvo.

DELOVNE MIGRACIJE V SLOVENIJI

Migracijski pretok poteka predvsem iz krajev, kjer prevladujejo nižji življenjski in delovni standardi, posledično priseljenci številčno emigrirajo v države, kjer je bolj razvit primarni industrijski sektor. Zaradi pospešenega razvoja industrializacije in vedno boljših prometnih povezav se je povečalo tudi število medobčinskih delovnih migrantov tako med sosednjimi občinami kakor tudi med bolj oddaljenimi (po podatkih Statističnega urada RS v letu 2000 je bilo v Sloveniji zavedenih 299.188 medobčinskih delovnih migrantov, v letu 2005 pa se je njihovo število povečalo na 347.715). Statistični

urad RS uporablja kazalnik, s pomočjo katerega razvrščajo občine v posamezne kategorije delovnih oziroma bivalnih občin, in sicer indeks dnevne migracije; indeks tvori razmerje med številom delovnih mest in številom zaposlenih prebivalcev v posamezni občini. Med izrazito delovne občine uvrščajo vse mestne občine, razen Kopra in Nove Gorice, ki sta opredeljeni kot zmerno delovni občini. Ključnega pomena za prikazovanje delovnih migracij je upoštevanje zakonskih predpisov glede prijave prebivališča in/ali registracije poslovnega subjekta – vse zaposlene in samozaposlene osebe, za katere ni znana teritorialna enota dela ali prebivališča, niso upoštevane v sklopu delovnih migrantov, se pravi, da lahko domnevamo, da je realno število le-teh še večje. Glede tujih ekonomskih migrantov je Republika Slovenija predvsem tranzitna država, skozi katero poskušajo številni ekonomski migranti ilegalno potovati v Italijo in naprej v države zahodne Evrope. Na podlagi objavljenih podatkov o ilegalnih prehodih državne meje na spletni strani Slovenske policije je opaziti padajoči trend tega pojava, predvsem po letu 2001. Medtem, ko je leta 2000 število ilegalnih prehodov državne meje silovito poskočil za 92 odstotkov, se je trend leta 2001 obrnil in od takrat letno upada. Policija se kot državni upravni organ ukvarja z ilegalnimi mejnimi prehodi, posledično jih delovne migracije na črno ne zanimajo, dokler imajo osebe ob prečkanju državne meje ob sebi veljaven dokument. Slovenska policija ne razpolaga s podatki o dnevni ali drugačni ilegalni delovni migraciji – po odprtju meja so bili odpravljeni tudi pregledi in posledično ni možno voditi nikakršne statistike na tem področju. Po besedah osebe, zadolžene za stike z javnostjo na koprski policijski enoti, *"tudi če bi zapisovali in vodili evidenco oseb, ki se dnevno vozijo čez mejo, ni rečeno, da gredo vse delat... sicer pa policije tega niti ne zanima, prej je bil kriterij, če imajo veljavne dokumente za prehod meje, zdaj niti tega ne pregledujemo ..."*.

ŠTUDIJA PRIMERA: REGISTRIRANE TER NEREGISTRIRANE DELOVNE MIGRACIJE NA SLOVENSKO-ITALIJSKEM OBMEJNEM OBMOČJU

"Dokler bo naša država tako slabo poskrbela za svoje mlajše generacije in dopuščala vse možno razen, meritokracije na trgu dela, bodo ljudje goljufali in delali na črno. Zakaj pa ne bi, če lahko zaslužiš več, ali sploh kaj služiš! Pri nas v Kopru imamo tako malo realnih možnosti za zaposlitev, razen če starši poznajo koga ali so pomembni, da lahko izbiramo med Ljubljano ali tujino. In vedno več jih izbere tujino ... na črno ali uradno, odvisno od priložnosti. Pol mojih prijateljev dela v tujini – na italijanski barki križarki kot frizerka, v Bruslju kot prevajalka, v Ženevi kot novinarka, v Milanu kot dizajner, na Danskem v računalništvu, v Londonu na faksu, v Vidmu v trgovini s pohištvo, v Barceloni in na

Irskem v multinacionalkah, v New Yorku kot raziskovalka ... Po eni strani je to vznemirljivo in odpira nove razsežnosti razmišljanja, po drugi strani pa je grozno, ker ne moreš več biti ti pri sebi doma – moraš drugje poiskati svojo pot, svoj košček uspeha ali vsaj preživetja ... in si ne želimo vsi tega, jaz bi raje delala to, za kar sem se izšolala v domačem kraju, in si ustvarila družino brez strahu nad prihodnostjo ..." (M., 33 let, univ. dipl. komunikologinja iz Kopra, dela na črno v Trstu).

Metodologija

Poleg sekundarne analize podatkov se v pričujočem besedilu poslužujemo primarnih podatkov, zbranih s pomočjo etnografskega terenskega raziskovalnega dela, ki večidel temelji na opazovanju s participacijo in s pomočjo metode zbiranja življenjskih zgodb, ki omogoča vpogled v širši kulturni kontekst posameznikovih odločitev, če osebna pripoved življenjskih izkušenj podaja poglobljen vpogled v različne dinamike sprejemanja odločitev glede selitve in ekonomske migracije. Zaradi nelegalnega statusa zaposlenih "na črno" in relativno velike možnosti individuiranja njihove identitete na lokalni ravni na podlagi podanih informacij je avtorica uporabila tehniko snežene kepe za verižno pridobitev respondentov in predstavila njihove citate pod spremljenimi imeni (inicialkami).

V empiričnem delu članka bodo predstavljeni posamezni izsledki študije primera na območju slovensko-italijanske meje, izvedene v okviru raziskave *Manjšine in obmejne družbene stvarnosti kot dejavniki integracijskih procesov. Študija območja slovensko-italijanskega kulturnega stika* (Sedmak, M. et al., 2008). Cilji raziskave so bili med drugimi (1) prikazati, kakšne so trenutne delovne migracijske dinamike na slovensko-italijanskem obmejnem območju v primerjavi s preteklostjo in kakšen je trend njihovega razvoja, (2) predstaviti značilne izkušnje in izslediti morebitne vedenjske vzorce ekonomskih migrantov ob iskanju dela/zaposlitve v lastni in tuji državi, (3) podkrepiti tezo pozitivne samoselekcije ekonomskih migrantov, in sicer trend oblikovanja migracijske kulture kot življenjskega vzorca predvsem med uspešnejšimi visoko- in višje-izobraženimi pripadniki mlajših generacij.

Avtorica je v sklopu raziskave opravila 32 polstrukturiranih kvalitativnih intervjujev z legalnimi (9) in nelegalnimi (17) ekonomskimi migranti ter njihovimi delodajalci (6). Za pridobitev javnih uradnih podatkov o tematici na lokalni ravni je bilo opravljenih 6 konzultacij in pogovorov s predstavniki organizacij in socialnih družb, ki se ukvarjajo z migracijsko problematiko. Večstopenjski poglobljeni pogovori so imeli namen doseči predvsem vpogled v subjektivno percepcijo realnosti ekonomskih migracij, kajti percepcije in na njih temeljujoča prepričanja ustvarjajo osnovne pogoje za realno vedenje in torej usmerjajo možne posledice. Glede

na nezanemarljivo razsežnost zaposlovanja "na črno" v obeh v raziskavo vključenih državah ter obseg mednarodnih ilegalnih delovnih migracij, ki potekajo tako dnevno kot bolj sporadično, je avtorica raziskala konkreten trg dela tudi s pomočjo pogovorov z nekaterimi delodajalci na obeh straneh meje, ki se odločajo zaposlovati "na črno" tuje državljane in kot taki lahko nudijo relevantne podatke. Kot omenjeno, je avtorica nekaj oseb iz slovensko-italijanskega obmejnega območja, ki delajo v Italiji na različnih področjih, povabila k sodelovanju in jih v polstrukturiranih intervjujih povprašala o njihovih izkušnjah, pozitivnih in negativnih platih čezmejnega zaposlovanja ter delovnih migracijah na splošno. Med respondenti so prevladovala ženske (15) nad moškimi (11) in zaposleni "na črno" (17) nad uradno zaposlenimi (9). Med uradno zaposlenimi respondenti prevladujejo mlajše osebe (8) nad starejšimi (1) s skupno povprečno starostjo 32 let ter s formalno izobrazbo šeste stopnje ali več (v 6 primerih so imeli opravljeni magisterij ali doktorat znanosti v tujini). Skupina delavcev "na črno" je bila manj enotna, saj je vključevala tako mlade respondente (skupno 11) z visoko izobrazbo (6) in s srednjo poklicno izobrazbo (5), kot starejše respondente (skupno 6) brez izobrazbe (3) ali v pokoju (3). Povprečna starost neregistriranih zaposlenih respondentov je bila 37 let in prevladovali so respondenti s peto stopnjo izobrazbe.

Delovne migracije na slovensko-italijanskem kontaktnem prostoru nekoč ...

Na slovensko-italijanskem obmejnem območju so dnevne delovne migracije v smeri italijanskega trga dela že tradicija; že pred desetletji so predvsem ženske hodile gospodinjiti in opravljati hišna opravila proti relativno dobremu plačilu v mesto Trst. Po pripovedovanjih starejših respondentk so vsako jutro polni avtobusi, kasneje pa številni osebni avtomobili vozili starejše ženske (večinoma nad 40. letom starosti) v mesto, kjer se je vedno večje število tržaških zaposlenih žensk in gospodinj odločalo najeti hišno pomočnico za nekaj dni v tednu. Pogosto so se omenjene gospe vozile skupaj ali se peljale s kakšnim znancem, ki je delal v Trstu, da bi zmanjšale stroške ali ker niso imele avtomobila. Kot se spominja A., upokojenka, 65 let, ki je dobrih 20 let opravljala delo na črno kot gospodinja v Trstu, so bili "vsak dan v jutro polni avtobusi šior in šinjorin za Trst, ma če si koga poznal, ki se je vozil delat čez, je bilo dosti boljše; si klepetal, stal bolj komot in še prišparal – samo za nazaj si moral vzeti avtobus, ker nisi znal, kdaj končaš delat". Delale so večinoma pri premožnih družinah iz centra mesta ali pomagale v kakšnih prehrabnih lokalih (bife, restavracija, kavarna, gostilna). A. se spominja, da "žene iz Trsta so bile prave gospe, niso znale, kaj je to njiva ali vrt, so imele lepe roke in veštite iz mesta po modi... nekaj mojih znank je pomagalo v

kakšni restavraciji ali bifeju, enkrat na teden so šle zlikat vse prte in krpe ali pomagale v kuhinji pomivati, kuhati, čistiti, odvisno kaj so rabli lastniki. Ene dve, se spominim, so prav delale kot točajke v bifeju, ma ne vem, če so bile prijavljene, ker se mi zdi, da so bile tudi pri nas prijavljene kot gospodinje (brezposelne, op. a.). Tudi jaz sem bila vedno doma, gospodinja – casalinga in pole, ko me je ena teta iz Trsta vprašala za ji pomagat kakšen krat, ker je ostala sama, sem začela hodit čez čistit. Ma vsak se je znašel po svoje in dela je bilo za vse, če si hotel."

Do pred desetimi leti so bili zaslužki za tovrstna hišna opravila (likanje, čiščenje, pranje, pospravljanje) zelo visoki v primerjavi s takratnimi jugoslovanskimi in kasneje slovenskimi plačami ter urnimi postavkami za podobna dela na splošno. Številne gospe so se vozile dvakrat do trikrat tedensko za štiri do šest ur in s to dejavnostjo zaslužile mesečno približno enakovreden znesek ene plače v Sloveniji, s tem da niso bile prijavljene in torej zaslužek ni bil obdavčen. Najpogosteje je šlo za ženske srednjih let (od 40. leta dalje) z nižjo stopnjo izobrazbe (do četrte stopnje) in brez zaposlitve (gospodinje ali brezposelne). D., 55 let, brezposelna – tehnološki višek, že deset let dela "na črno", se spominja "... kako so moje tete in druge ženske iz vasi delale čez, že ko sem bila v srednji šoli. Vsako jutro smo se skupaj peljale z avtobusom do Kopra, me mlade smo šle v šolo, one pa na drugi avtobus za Trst ... Več ali manj so čistile in pospravljale; moja mati je vedno pravila, da ni greh dobit malo plače za isto delo, kot ga delaš celo življenje doma zastonj. Ene so dosti zaslužile, za celo plačo takrat. Jaz po šoli sem dobila delo v Jestvini, ma ni bilo bog ve kaj. Plača je bila nizka, drugih možnosti blizu vasi ni bilo, pa sem šla delat čez na črno. Nisem pustila službe pri nas, ker sem se bala zgubit zdravstveno zavarovanje in pokojnino. Pred petimi leti pa sem ostala na zavodu, ker je firma propadla in odposlila ves tehnološki višek. Od takrat delam pri treh družinah in v eni tratoriji čez, tako da je dovolj denarja za sproti."

Medtem ko so respondentke poudarjale kontinuiteto neregistriranega čezmejnega dela, neke vrste tradicijo gospodinjskih del "na črno" v Trstu, so povprašani moški poudarjali, da pred leti niso imeli navade ali potrebe po delu "na črno" čez mejo. Komentarji starejših respondentov kažejo na miselni vzorec, ki je večinoma zavrčal tovrstno delo za moške, saj so bili le-ti zaposleni v takratni Jugoslaviji, večinoma v industrijskih obratih na slovenski obali (Lama, Mehano, Luka, Delamaris, Tomos, op. a.) in so po opravljenih "turnusih" opravljali drugo delo, bodisi uradno kot neuradno, vendar v domačem kraju. "Fušanje" je bilo po besedah respondentov "nacionalni šport" in tako razširjeno, da so se vsa obrtniška dela opravljala tako, "na črno" in po prijateljskih vezah. Kot pravi J., 60 let, upokojenec, ki je šele pred dvema letoma začel delati "na črno": "Jaz prej ... sem pomagal enemu kolegu, ki je fušal pri nas, ampak ne za

denar, sva bila prijatelja in on mi je pomagal pri moji hiši (je mizar, op. a.). Zdaj pa sem ostal sam (vdovec, op. a.), otroci so veliki in imam čas. Enkrat mi je ena znanka ... razlagala, da hodi delat čez mejo trikrat na teden in da dobro zasluži za netežka dela ... kakšen mesec kasneje mi je rekla, da tista družina iz Opčin bi rabila tudi enega vrtnarja, pa sem šel z njo. Od takrat zdaj že dve leti hodim enkrat na teden ali na deset dni kositi travo, urediti vrt in okolico hiše. Ne bom obogatel, ne, ma vsak tolar pride prav zraven take mižerne penzije, kot jo imam jaz."

Delovne migracije na slovensko-italijanskem kontaktnem prostoru danes...

V skladu s socialno in vsesplošno povečano mobilnostjo sodobne družbe se delovne migracije občutijo tako na občinski, državni in meddržavni ravni. Težko pa je oceniti, koliko iskalcev zaposlitve, prijavljenih na Zavodu za zaposlovanje, občasno ali redno opravlja kakšno delo "na črno" tako v Sloveniji kot čez mejo – zakonska podlaga za odjavo iz zavoda je relativno stroga (po treh neutemeljenih odklonih delovnega razgovora ali delovnega mesta prekine veljati pravica vpisa v register brezposelnih oseb), vendar ne onemogoča, da so brezposelne osebe v lastni državi vpisane kot aktivni iskalci zaposlitve ter kot taki prejema finančno pomoč, hkrati pa opravljajo delo "na črno" v sosednji državi (zaradi manjše preglednosti je lažje in varneje kot delati "na črno" v domačem okolju, op. a.). Splošne ocene neformalno zaposlenih slovenskih državljanov v Italiji se po oceni informantke iz koprške območne enote ZZZS gibajo med 6000 in 8000 oseb; med temi predvideva, da je največ gospodinjstskih pomočnic, vzdrževalcev hišne okolice, negovalk, gostincev in gradbenih delavcev. Po besedah respondentk predvsem hišne pomočnice in negovalke opravljajo svoje delo za daljša obdobja, tudi vrsto let pri isti družini v tujini, vendar jih te osebe nočejo uradno zaposliti, ponavadi zaradi izogibanja plačila davkov. Ravno zaradi preprečevanja dela "na črno" na področju pomoči na domu so bile v Italiji sprejete različne iniciative – prostovoljno delo za pomoč ostarelim in bolnim na domu, asistenca za nujna opravila s strani občine, stimulacije za uradno zaposlovanje pomočnic in negovalk ipd. Kljub predpisanim sankcijam in močnemu trženju alternativnih rešitev (zasebni domovi za ostarele, zasebna pomoč na domu, varovana stanovanja, prostovoljne akcije, dobrodelne akcije ...) se fenomen zaposlovanja "na črno" negovalk, oskrbnic in hišnih pomočnic iz držav bivše Jugoslavije (predvsem hrvaške ter slovenske Istre) v zadnjih letih močno širi. V., 84 let, upokojenka iz Opčin nad Trstom: "Še ko je bil moj mož živ, sva imela pomočnico iz Bertokov, ker sva bila oba zelo zasedena s službo in potovanji.. Dobrih deset let je hodila D. k nam pospravljat in počistiti vsaj enkrat na deset dni. Po moževi smrti in moji upokojitvi

je D. prihajala enkrat na mesec ... sva postali prijateljici, pogosto je prihajala na obisk s hčerko in tudi ona je pomagala pri opravilih v hiši. Pred parimi leti pa je začela prihajati samo hčerka, I ... imava poseben dogovor; enkrat na mesec pride počistiti in pospraviti, ker veliko potujem, pa prihaja v moji odsotnosti zalivat rože in hraniti mačke. Največ pa mi pomeni njena družba, saj gre z menoj v opero ali opereto enkrat na mesec. Za to ji ne plačujem, ampak jaz častim letni abonma. V zadnjem letu je začela hoditi z mano in mojo prijateljico (staro 88 let) na potovanja, tako se počutimo bolj varne in še zabavno je. Tudi za dopuste in izlete ji ne plačamo, ampak jaz pokrijem stroške njenega bivanja."

Bolj kot na tržaškem območju je opaziti prisotnost "mreže" delovnih migrantk na tem področju v zaledju, in sicer v manjših mestih in vasicah Furlanije-Julijske krajine (Videm, Pordenone, Palmanova, ...). Avtorica je imela razgovor z nekaj osebami, ki se v Italiji poslužujejo tovrstne pomoči oziroma najemajo "na črno" hišne pomočnice, varuške, čistilke. Omenjene respondentke so poudarile, da so delovni migranti iz Hrvaške in Slovenije v Italiji bolj cenjeni za hišna opravila kot drugi migranti, čeprav so dražji, ker jim bolj zaupajo in se lažje sporazumevajo z njimi (večinoma v italijanščini). Za kakšna fizična ali gradbena (zunanja) dela pa se italijanski respondenti večinoma odločajo za migrante iz drugih držav (Srbije, Črne gore, Albanije, Bolgarije, Romunije) zaradi nižjih urnih postavk. Kot pravi M., 56 let, gospodinja iz kraja Cervignano del Friuli: "V našem naselju je veliko hrvaških negovalk, le ene dve sta iz Slovenije... varneje in varčnejše je zaposliti nekoga na črno, ki se bo vselil k starejši osebi in jo negoval 24 ur na dan, kot pa iskati druge rešitve... Pogosto imajo te ženske izkušnje z bolniki ali s starostniki, so bivše medicinske sestre ali socialne delavke... pridejo stanovat v hišo oskrbovanca/ke ali ji družina krije namestitev kje drugje v bližini... Če živijo skupaj z oskrbovancem/ko in nimajo stroškov bivanja, povprečno zahtevajo 800 evrov na mesec. Tudi mi smo se odločili najeti eno pomočnico za našo staro mamo – na začetku je le prihajala pospravljat dvakrat na teden, ko pa se je zdravstveno stanje mame poslabšalo, smo jo najeli za polni čas, osem ur dnevno ... prihaja iz Grožnjana na Hrvaškem, živi v podnajemniškem stanovanju v naši vasi, dela na črno kot čistilka v eni gostilni in pri nas, ampak ne vem, če je prijavljena ... ni mogla dobiti službe pri njih, tako pa služi več kot njen mož v tovarni ... nisem proti zaposlovanju na črno, se pa zavedam nevarnih situacij, ki lahko nastanejo iz tega – kriminal, izsiljevanje, kraja, goljufija ... Tudi v naši vasi se je zgodilo, da je družina ostala brez premoženja po babici – v zadnjih letih življenja se starejši zelo navežejo na tiste, ki preživijo z njimi veliko časa, in pogosto jim kaj pustijo v zapuščini ..."

Tudi D., 38 let, zaposlena v podjetju iz Trsta, je razložila, da "... v Trstu vsaka druga družina z otroki ima pomočnico ali varuško na črno ... že skoraj eno leto

prihaja še k nam enkrat na teden za dve do tri ure. Njej se zelo spleča, opravi po dve stanovanji na dan, nas je šest družin, dela tri dni na teden. Ves denar na roko, 7 evrov na uro. Je malo dražja od drugih, moji sodelavki prihaja čistit ena mlada Portoričanka za 5 evrov na uro, njeni sestri pa starejša Tajka za 6 evrov. Vseeno sem se raje odločila za V., ker govori dobro italijansko in jo sosede že poznajo, vejo, da ne bo nič zmanjkalo. Sem slišala, da je zdaj vedno več fantov iz Filipinov, ki ponujajo usluge čiščenja, pospravljanja, varstva otrok, ampak iskreno povedano, jaz jim ne bi zaupala."

Respondentke so poudarjale, da je neformalnost oziroma nelegalnost delovnega razmerja na domu lahko dvorezen meč za obe strani – delojemalcu omogoča večji neobdavčen zaslužek, vendar mu ne more zagotavljati plačila ali kakršnegakoli zavarovanja, delodajalcu pa zagotavlja večjo fleksibilnost in nižje stroške, vendar ni zagotovil glede kakovosti in kontinuitete storitve.

Poleg ženskih ilegalnih delovnih migracij v Italijo na področju gospodinjstkih del, ki se že tradicionalno beležijo na območju slovenske ter hrvaške Istre, je zadnja leta opaziti še dodatne pojavne oblike migracij, in sicer delovne migracije (elite) visokoizobraženega mladega kadra (tako legalno kot nelegalno poteka "beg možganov" v smeri zahodnih evropskih držav), moške ilegalne delovne migracije neizobraženega in poklicnega kadra (predvsem v smeri Italije in Avstrije).

Slovenski iskalci zaposlitve se začenjajo vedno pogosteje ozirati na delovni trg sosednjih držav tudi za registrirana oziroma uradna/formalna delovna razmerja. Po oceni ZZZS in na podlagi podatkov tržaškega Zavoda za zaposlovanje je v celotni Furlaniji-Julijski krajini prijavljenih okoli 1200 redno zaposlenih slovenskih državljanov. Število slovenskih državljanov, zaposlenih v Italiji, je naraslo zlasti po letu 2004 (Schengen, spremenjena zakonodaja), vendar poudarjajo, da ni večjega navala oziroma pretoka delovne sile. Iskalci zaposlitve s slovenske obale iščejo zaposlitev tudi v Italiji, analogno prebivalci Štajerske regije gravitirajo na avstrijski trg dela, prebivalci Notranjske/Ljubljanske regije pa vedno pogosteje iščejo zaposlitev v Angliji, na Irskem in v Španiji (večinoma v multinacionalnih podjetjih). Nobe- na ustanova pri nas ne razpolaga z natančnimi podatki o čezmejnem zaposlovanju slovenskih državljanov, medtem ko ZZZS vodi mesečno evidenco tujih (torej tudi italijanskih) državljanov, zaposlenih v Sloveniji. Težave pri pridobivanju tovrstnih podatkov so povezane predvsem z različnimi delovnimi praksami med državami; medtem ko je v Sloveniji delodajalec dolžan javiti posamezne zaposlovalne dejavnosti ZZZS, v Italiji nimajo take ustaljene prakse in tuji delodajalci tudi v primeru zaposlitve kandidata, ki jim ga je posredoval ZZZS, niso primorani sporočiti ničesar. Povratno informacijo o uspešnosti zaposlitvenega razgovora Zavod pričakuje tudi od iskalcev zaposlitve, vendar se v večini

primerov to ne dogaja oziroma redki kandidati sporočijo, kaj in kako so se dogovorili z delodajalcem. Ostaja torej vrzel v tem segmentu komuniciranja oziroma informiranja – zgubijo se sledi za mnogimi iskalci zaposlitve, ne vedo, ali so se uradno zaposlili čez mejo, ali so se dogovorili za delo "na črno", ali se niso dogovorili ničesar – ponovno se pojavijo šele, ko spet (ali še vedno) iščejo pomoč pri zaposlitvi. V luči te težave so se države EU dogovorile, da bodo zbirale podatke o meddržavnem pretoku delovne sile z namenom oblikovanja transparentne skupne podatkovne baze in preprečevanja zlorab ("delo na črno", prijava v register brezposelnih oseb kljub delovnemu razmerju v drugi državi, ipd). Težavo pri sledljivosti delovnih migracij predstavlja po pojasnilih informantke tudi nepovezanost posameznih enot/izpostav Zavoda za zaposlovanje tako znotraj države kot na mednarodni ravni, kar dopušča možnost dvojnih prijav oziroma odjav in špekulacijo s statusom brezposelne osebe. S čezmejno delovno migracijo in zaposlovanjem se ukvarjajo na EURES Transfrontaliere (www.welfare.gov.it/eures), v pripravi pa je tudi čezmejna mreža oziroma organizacija čezmejnega sodelovanja na področju delovnih migracij med Slovenijo in Italijo (IRES) in izdelava gradiva "Cross-border handbook", v katerem bodo predstavljeni združeni podatki Zavoda za zaposlovanje, sindikatov, obrtnih zborov in drugih akterjev iz delovnega področja na obeh straneh slovensko-italijanske meje. Akterji obeh držav sodelujejo tudi v različnih projektih v sklopu Interreg III ter projektu "Promo – Promotion of mobility".

Tudi tuji delodajalci vzporedno rekrutirajo delovno silo v sosednjih državah – na slovenskem trgu dela se vedno pogosteje pojavljajo zaposlitvene ponudbe italijanskih, avstrijskih in nemških delodajalcev. Na ZZZS Koper izpostavljajo, da so praktično skoraj vse posredovane ponudbe zaposlitve v sosednji Italiji namenjene mlajšim moškim, saj delodajalci okvirno opišejo zaželene kandidate (in sicer: moški spol, starost 25–55 let) ter iščejo predvsem osebe za delo v proizvodnji in gradbeništvu. Na koprskem območju pa ima večina brezposelnih oseb, ki bi jih zanimala zaposlitev čez mejo, izobrazbo pete stopnje – ekonomski tehniki, prodajalci in frizerji so po podatkih ZZZS najpogostejši. Edino izjemo predstavlja segment medicinskih tehnikov (s pridobljeno srednješolsko izobrazbo), za katerega se je v zadnjih letih povečalo povpraševanje na italijanski strani, zlasti pri zasebnih domovih za ostarele in neposredno pri zasebnikih za oskrbo družinskega člana.

Poleg pomoči na domu je izrazito sezonsko, vendar zanimivo zaposlitveno področje pomoč pri kmetijskih opravilih, zlasti obiranje sadnih dreves in trgatev. Kljub splošno znanemu povpraševanju po pomočnikih na kmetijskem področju (predvsem za sezonsko obiranje sadnih dreves) na Zavodu za zaposlovanje v Kopru uradno ne beležijo povpraševanja po sezonskih delavcih od italijanskih kmetovalcev, pogosto pa se obrnejo

nanje za urejanje papirjev in svetovanje delavci, ki so se že dogovorili za tovrstno delo neposredno z delodajalci na italijanski strani. Trend na področju iskanja tovrstnih del je torej neposredno povpraševanje pri delodajalcih tik pred obiralno sezono tako na slovenski kot na italijanski strani. Nekateri respondenti opravljajo "na črno" različna sezonska dela, glede na letni čas in na ponujeni zaslužek – zatrjujejo, da sta najbolje plačani deli obiranje sadja (predvsem jabolk v južnotirolski dolini) in trgategv, saj urne postavke ne padejo pod 10 evrov ter je zagotovljeno delo vsaj za en teden. Pogosto si kmetije ali zadruge, podjetja "izposojajo" sezonske delavce, kar podaljša delovno obdobje. Novost na področju tovrstnega sezonskega dela v Italiji je uvedba "bonov" za sezonsko delo – vsak kmet ali podjetje bo lahko zaprosilo za knjižico bonov, ki jih bo razdelil med delavci. Urna postavka za nabiranje grozdja je določena na 10 evrov in boni bodo imeli funkcijo dokazovanja sezonskega dela (z boni se bo dokazovala sezonska zaposlenost v primeru inšpekcije) in večjega nadzora tega fenomena. Seveda se tudi pri nas večje kmetije in podjetja poslužujejo sezonskih delavcev, vendar so ponujeni zaslužki nižji kot v Italiji in po mnenju naših respondentov namenoma tako nizki, da delo sprejmejo predvsem priseljenci iz revnejših držav vzhodne Evrope. Po podatkih nekaterih kmetijskih delavcev s koprskega območja se neposredno nanje obračajo v večjem številu tuji državljani iz vzhodnih evropskih držav (Bolgarija, Romunija, Češka) in bivše Jugoslavije (Albanija, Makedonija), medtem ko slovenski sezonski iskalci zaposlitve gravitirajo bolj na Furlanijo-Julijsko krajino (predvsem zaradi boljšega plačila).

Tak trend potrjuje tudi T., 34 let, upravljalet domače kmetije v okolici Kopra: *"Mi rabimo veliko število delavcev le za nekaj tednov na leto, ko se obira sadno drevje, za trgategv in za obiranje oljk ... Pred leti smo imeli večinoma pobiralce iz okolice in sezonske delavce iz drugih koncev Slovenije, zdaj pa zadnje dve leti nas kontaktirajo tudi tujci ... Enkrat je bila med obiralci sadja ena punca mojih let, s katero sva se pogovarjala... in sem izvedel, da študira pravo, ampak pri njih doma na Češkem poleti ni dela in se gre malo v Italijo in malo v Slovenijo delat na kmetije. Z zaslužkom si potem plačuje stroške vse leto ... Lani pa je bilo na primer več Bolgarov in Romunov kot Čehov ali Slovakov, Hrvatje in Albanci pa baje raje delajo v severni Italiji, ker jih boljše plačajo. Nekaj tujih delavcev je prišlo kar samih do naše kmetije vprašat, če rabimo kaj pomoči. Bili so pripravljani delat za polovično urno postavko drugih delavcev ..."*

Podobno kot za področje kmetijstva velja tudi za področje gradbeništva (zidarstvo, slikopleskarstvo) – tovrstna dela so po mnenju večine italijanskih iskalcev zaposlitve premalo plačana pri njih, zato pridejo delodajalci iskati delovno silo v sosednjo Slovenijo. Če so italijanske urne postavke vseeno višje od slovenskih, se

slovenski iskalci zaposlitve na tem področju odločajo raje za delo čez mejo, slovenski delodajalci pa iščejo delovno silo med tujimi državljani, prisotnimi na našem območju, ki so pripravljani sprejeti nižje plačilo. Zadnja leta se pojavlja fenomen *konkurence vzhod-vzhod*, saj si državljani različnih vzhodnih držav konkurirajo med seboj pri pridobivanju dela. V pogovoru je informantka iz koprške območne enote ZZZS poudarila, da slovenski delodajalci zaposlujejo najpogosteje tuje državljane kot voznike tovornjakov, gradbene delavce in kovinarje. Med temi so najštevilnejši po državi izvora Slovaki, sledijo jim Čehi. Za višja in zahtevnejša delovna mesta (področje informacijske tehnologije, financ) pa zaposlujejo slovenski delodajalci predvsem Italijane in Avstrijce. Ponudba in povpraševanje čezmejnega delovnega trga se torej ne pokriva, zato na koprski izpostavi Zavoda za zaposlovanje ne beležijo velikega števila pretoka delovne sile. Kljub prisotnosti številnih delovnih migrantov iz vzhodnoevropskih držav na slovenskem območju ostajajo nekateri deficitarni poklici nepokriti. Dober primer je po mnenju sogovornice iz ZZZS poklic dimnikarja, za katerega je zahtevana četrta stopnja izobrazbe in dodatno izpopolnjevanje (za popisovalce emisij, na primer), vendar ostaja deficitarni poklic, ki ga ne morejo na Zavodu pokriti niti s tujo delovno silo zaradi nepoznavanja slovenskega jezika. Nasprotno povpraševanje za zaposlitev na večjih podjetjih slovenske obale daleč presega ponudbo oziroma prosta delovna mesta, zlasti za delovna mesta, ki zahtevajo višjo stopnjo izobrazbe. Tudi tuji delodajalci iz sosednje Italije redko iščejo delovno silo z višjo stopnjo izobrazbe v Sloveniji, medtem ko se na Zavodu za zaposlovanje RS v zadnjih letih obračajo tudi podjetja iz Anglije, ki iščejo visokoizobražene tuje sodelavce predvsem za področja računalništva, raziskovanja, farmacije in socialnega dela. Naša sogovornica iz Zavoda za zaposlovanje poudarja, da je sedma stopnja izobrazbe brez težav priznava in upoštevana na prej omenjenih področjih (zdravstvo, raziskovalna dejavnost, socialno delo, računalništvo), medtem ko za druga delovna mesta tuji delodajalci pogosto ne upoštevajo v Sloveniji pridobljene izobrazbe. Italijanski delodajalci se obračajo kar neposredno na slovenski ZZZS v primerih, ko jih zanima slovenski kader; informantka meni, da zaradi večje delavnosti in sprejemanju nižjih postavk v primerjavi z italijanskimi delavci. Osrednja ciljna skupina čezmejnih delodajalcev so, kot rečeno, mlajše osebe – tudi študenti in že zaposlene osebe z delovnimi izkušnjami, kar je v nasprotju s samimi cilji Zavoda za zaposlovanje, katerega glavna dejavnost je skrb za zaposlitev brezposelnih in težje zaposljivih oseb. Iz tega zornega kota so lahko uspešnejše (vendar tudi dražje) zaposlovalne agencije – po podatkih nekaterih agencij na slovenski obali je število zaposlitvenih ponudb italijanskih podjetij močno naraslo v zadnjem letu, kar pripisujejo tudi spremembi zakonodaje za zaposlovanje tujih državljanov. Največjo

težavo za slovenske delojemalce predstavlja poznavanje italijanskega jezika – če potekajo na vseh področjih vsa usposabljanja in tudi sprotno delo in navodila v italijanskem jeziku, morajo imeti kandidati zadovoljivo znanje tega – po izkušnjah Zavoda in povratnih informacij s strani čezmejnih delodajalcev naša sogovornica meni, da večina kandidatov nima zadostnega jezikovnega znanja za opravljanje samostojnega dela v tujini. Informantka pojasnjuje, da postane jezik ovira tudi v primerih zelo pridnih ali izkušenih delavcev, kajti delodajalce zelo moti, če ne razumejo in ne govorijo tekoče njihovega jezika (angleški jezik je uporabljen kot delovni jezik le v velikih podjetjih in bolj izjemoma). Kot možno negativno plat zaposlitve v tujini omenjajo respondenti, zaposleni v Italiji, pogosto vključevanje v višjo davčno stopnjo pri plačevanju dohodnine; če zaposleni v tujini prijavijo dohodek v obeh državah, se lahko izognejo dvojnemu obdavčenju na podlagi mednarodne konvencije o detaksaciji, vendar avtomatično spadajo v višji tarifni razred zaradi dela v tujini, ne glede na vrsto dela in na skupni znesek dohodkov. Nekateri respondenti so se raje odločili za plačevanje davkov v Italiji, če se jim osebno zdi boljša rešitev tako organizacijsko kot finančno – po njihovem mnenju se da bolje "priti skozi na tak način", vendar te osebe živijo v Italiji med tednom in pri napovedi odmere dohodnine prijavljajo tudi stroške bivanja (najemnine, stanovanjske stroške) kot olajšavo.

Podjetja in zasebniki iz Italije torej iščejo na slovenskem čezmejnem trgu predvsem delovno osebje z nižjo stopnjo izobrazbe za manj zahtevna dela v gradbeništvu in proizvodnji na območju Trsta, v industriji na območju Vidma in Benetk ali osebje s peto stopnjo izobrazbe za storitvene dejavnosti zastopništva in prodaje na območju Trsta. Sogovornica iz koprške območne enote ZZS poudarja, da v večini primerov (80%) tuji delodajalci ne iščejo pretežno moško delovno silo le zaradi narave delovnih nalog (delo s stroji ali v proizvodnji), temveč tudi zaradi njihove kulture (že tradicionalno so ženske skoraj odsotne v tovarnah, proizvodnji, ipd).

Analiza odgovorov – preučitev pridobljenih kvalitativnih podatkov

Avtorico je predvsem zanimalo, zakaj se osebe različnih starosti in poklicev odločijo poiskati zaposlitev čez mejo. Respondenti so označili kot osrednji vzrok brezposelnost oziroma težave z rednim zaposlovanjem na koprskem območju; kot drugi najpomembnejši razlog za iskanje zaposlitve čez mejo so navedli perspektivo boljšega plačila zaradi višjega življenjskega standarda in višjih plač, urnih postavk ipd. Osebe z višjo izobrazbo (sedmo stopnjo in več) težko najdejo zaposlitev na koprskem območju, razen diplomiranci iz ekonomskega in računalniškega področja. Tako se najde med sloven-

skimi iskalci zaposlitve v Italiji tudi diplomirance iz naravoslovnih smeri (kemija, biologija, fizika), družboslovnih smeri (družbene vede – sociologija, psihologija, politologija) in agronomije. V večini primerov se osebe z višjo izobrazbo (sedmo stopnjo in več) odločijo za zaposlitev v Trstu in okolici zaradi same možnosti zaposlitve oziroma karakteristik delovnega mesta (delovno mesto, primerno za njihovo izobrazbo, zanimive naloge, stimulatívna perspektiva, bližina doma), če vidijo kot edino realno alternativo za tovrstno zaposlitev v Sloveniji Ljubljano.

L., 34 let, univ. dipl. psih., mag. komunikologije: *"Ne najdem primerne službe že od diplome dalje ne v Trstu ne na Obali. Ali imam preveč izobrazbe ali nepravilne smeri. Poslala sem na stotine prošelj v teh letih, večinoma brez odgovora, kaj šele da bi me povabili na razgovor. Dokler sem lahko, sem delala preko študentskih napotnic (najprej mojih, potem tujih, dokler niso postrili nadzor in zvišali davke na študentsko delo) in čez na črno. Vsa leta študija sem upala, da se bo že kaj odprlo na Obali, da bom že nekam prišla, zdaj pa ne verjamem več v drugo možnost kot odpotovati v tujino. Tudi Italijo za začetek. Zdej spremljam italijanske oglase in razpise, bila sem že na nekaj razgovorih in opravljam eno službo part-time v Trstu na področju socialnega dela. Je zelo naporno, ampak vsaj delam na svojem področju. Plača ni za pohvalit, ker čez ne plačujejo sploh stroškov hrane in prevoza. Če primerjam svojo plačo za 50% urnik dobim toliko kot moja sestrična za 40% delovni urnik v osnovni šoli v Sloveniji. Ni ne vem kaj, tudi v Italiji služijo advokati, bankirji, zdravniki, ne pa sociala in šolstvo."*

Osebe z nižjo izobrazbo (peto stopnjo in manj) nasprotno imajo večinoma možnost zaposlitve na koprskem območju, vendar so na tržaškem plače precej višje za njihovo področje dela – predvsem na področju avtomehaničarstva, gostinstva, komercialne.

Večina redno zaposlenih respondentov z višjo izobrazbo je poudarila, da njihov zaslužek v Italiji ni bistveno višji od vzporednega v Sloveniji glede na to, da v večini primerov jim delodajalci ne izplačujejo potnih stroškov in prehrane. Izjema so zaposleni na področju informatike/računalništva, ki velja za eno boljše plačanih področij tudi v Italiji. Ti respondenti so tudi opozorili na trend italijanskih delodajalcev zaposlovanja part-time oziroma zaposlovanja na podlagi pogodb za skrajšani delovni čas (50-odstotni delovni obseg ali manj) ali pogodb za posamezne projekte, kar jim omogoča nižje plačilo prispevkov državi.

V., 32 let, univ. dipl. mikrobiologinja: *"Na Obali nisem našla zaposlitve za svojo izobrazbo, ali niso potrebovali moje smeri ali nisem poznala dovolj ljudi za priti noter, na žalost je malo mest in se dodeljujejo po vezah. Delala sem v Casinoju, dokler nisem dobila službe v tržaškem raziskovalnem območju Area di ricerca – Sincrotrone, kjer opravljam zelo zanimivo delo na*

svojem področju, ampak me ne zaposlijo za nedoločen čas. V Italiji sploh ne dobiš več službe za nedoločen čas na raziskovalnem področju; vzamejo te za trajanje projekta (maksimalno tri leta) ali pogodbeno za eno leto in nikoli ne veš, če ti bodo podaljšali ali boš ostal brez dela ... so več ali manj vsi precari oziroma začasno zaposleni, ampak nič ne naredijo na področju zakonodaje ali države ... Ne glede na vrsto delovnega razmerja se mi splača ostati tam, dokler lahko, ker je odlična referenca in raje se vozim v Trst kot v Ljubljano vsak dan. Tudi plačilo je dobro, v bistvu zaslužim toliko kot pri nas za mojo izobrazbo, ampak nimam polnega urnika, delam približno pet ur na dan v laboratoriju."

Redno zaposleni respondenti z nižjo izobrazbo pa so se, nasprotno, pohvalili z znatno višjo plačo od vzporednih v Sloveniji (tudi do 100 odstotkov višjo). Višine plač so pri njihovih poklicih (natakar, komercialist, avtomehaničar, picopek, kuhar) v Italiji pogosto odvisne od prometa oziroma prodaje – poleg stalnega rednega plačila prejmejo fleksibilen del, vezan na plačilni promet. Poleg višine plač nekateri respondenti (predvsem natakarji) poudarjajo višino napitnin, ki so v Italiji precej višje kot v Sloveniji in se jim dodajajo k mesečnemu zaslužku.

T., 25 let, picopek: "Zaslužim ful več kot prej, pri nas sem delal več v piceriji za pol manj denarja. Samo me moti urnik, ker delam deljeno in nimam svojega avta. Še sreča, da se vozim s kolegom, ki tudi dela čez. Imam urnik od 8. do 12. in od 15. do 19. ure, mi gre cel dan. Ampak dobim 800 evrov na mesec plače, plus manče okoli še 150 evrov se nabere. Sem slišal, da v restavracijah dobijo še dvojno več, vsi dajejo mančo v nobel restavracijah. Ampak moraš strežt, če si samo v kuhinji, ne vidiš tega denarja."

"Na črno" zaposleni respondenti so večinoma izbrali to opcijo kot možnost neobdavčenega dodatnega zaslužka. Nekaj respondentov je že redno zaposlenih v Sloveniji ter v prostem času dela "na črno" čez mejo, drugi pa so prijavljeni v Sloveniji kot iskalci zaposlitve na Zavodu za zaposlovanje ali so že v pokoju. V vseh primerih poudarjajo, da bi za enako vrsto dela (čiščenje hiše ali vrta, zidarstvo, popraviljanje avtomobilov) v Sloveniji zaslužili mnogo manj. Primer hišnih pomočnic kaže na znatne razlike v zaslužkih: urna postavka za čiščenje hiše v Italiji je 7–8 evrov, medtem ko na Koprskem okoli 4–5 evrov. Respondenti, ki so vpisani v register brezposelnih oseb v Sloveniji, so poudarili, da aktivno iščejo redno zaposlitev v Sloveniji in jim čezmejno delo "na črno" pomaga le boljše preživeti v prehodnem obdobju brezposelnosti. Respondenti v pokoju pa pravijo, da jim nekaj dodatnega zaslužka za preprosta hišna opravila (pospravljanje, likanje, čiščenje, urejanje vrta) pride prav glede na nizke zneske pokojnin v Sloveniji.

D., 56 let, brezposelna: "Sigurno ne bi delala na črno, če ne bi rabla denarja in ne bi dobro zaslužila s pucanjem. Glej, za dve uri likanja, čiščenja in pospravljanja stanovanja dobim 15 evrov. In ni veliko

stanovanje, manjše kot moje doma. So me že spraševali, če bi šla pazit kakšne starejše na dom ali kakšnega bolnega, ampak nisem tip. Pa še ne smem, moram pazit, ker sem prijavljena na zavodu in me vsake toliko pokličejo na kakšen razgovor. Ma itak ni nikoli nič, ker sem prestara."

V nadaljevanju intervjujev je avtorica poizvedela, skozi katere komunikacijske kanale potekajo informacije o možnostih čezmejnega zaposlovanja, predvsem ponudbe dela "na črno". Večina respondentov, ki so se prijavili na javni razpis oziroma so sklenili redno delovno razmerje v Italiji, so za delovno mesto izvedeli iz uradnih virov – na spletni strani posameznega podjetja ali Univerze v Trstu (za raziskovalna mesta), v lokalnih medijih (časopis *Il Piccolo*, oglasnik *Il Mercatino*), na Zavodu za zaposlovanje v Sloveniji ali neposredno na delovnem mestu (delodajalci pogosto obesijo obvestilo s povpraševanjem po delovni sili). Pretok informacij o ponudbi dela "na črno" pa poteka po neformalnih kanalih; respondenti, ki opravljajo tako delo v Italiji so večinoma izvedeli za delodajalce od prijateljev ali znancev, ki tudi sami opravljajo delo "na črno".

L., 44 let, gospodinja: "Je kot ena velika mreža, ko spoznaš eno osebo, te poveže z ostalimi, ker vsi poznajo še koga, ki rabi še kaj ali ti pove, koga poklicati... Prvič sem odgovorila oglasu za delo v *Mercatino*, kot naš *Salomonov oglasnik*, od takrat pa samo od ust do ust. Sem rihtala tudi drugim kontakte, je dosti povpraševanja."

Respondenti so poudarili veliko povpraševanje delavcev "na črno", tako v gostinstvu kot na domovih vedno več ljudi se odloči zaposliti pomočnike "na črno". Respondenti menijo, da na Tržaškem niso tako pogoste delavske ali davčne inšpekcije pri zasebnikih in zato si delodajalci drznejše zaposlovati "na črno" v taki meri. Nekateri respondenti so bili deležni inšpekcije na delovnem mestu, vendar jih je delodajalec preprosto poslal domov ob prihodu inšpektorjev ter naslednji dan ponovno poklical v službo.

P., 35 let, natakar v Miljah: "Prej sem imel svoj *biznis in garal*, se sekira, I če bo šlo skozi vsak mesec ali ne, zdaj pa sem ko lord. Delam v fancy restavraciji, dobim do 500 evrov na teden, ni za verjet – 300 na roko od šefa in ostalo napitnine. Okoli novega leta sem nabral 700 zadnji teden! Valda delam na črno, in če se kaj zgodi, nasrkam, če me dobijo. Odkar sem tu, sem dobil že dve ponudbi za drugo delo v restavraciji, te kar napadajo, če se jim zdiš dober, ko šakali. Pri nas ni tako, še ..."

Predvsem delavci na področju avtomehaničarstva in pomoči na domu poudarjajo, da jim tedensko osebno ponudijo še kakšno dodatno delo "na črno"; na primer med delom na vrtu sosed povpraša, če bi še kakšen dan delal pri njem ali mehanika v delavnici, kakšna stranka vpraša, če pozna koga, ki bi prišel delati k njemu ...

G., 38 let, mehanik v Trstu: "Če poznaš kakšnega

dobrega mehanika ali avtoličarja, mu zrihtam takoj delo, samo mora biti resen. Dobiš odlično pago, ampak delaš cel dan, razen dve uri vmes fraj za kosilo. Jaz se pripeljem domov jest ali grem v tratorijo z drugimi. Paga pa je dvojna od tiste prej na avtocentru R. v Kopru, dvojna!"

Čez mejo redno zaposleni respondenti imajo skoraj vsi univerzitetno izobrazbo in tekoče govorijo italijanski jezik; sporazumevanje jim ne povzroča težav, vendar poudarjajo, da si ni mogoče pomagati s katerim drugim tujim jezikom. V večini primerov so respondenti obiskovali poklicno srednjo šolo (smer zobozdravstveni tehnik, geometer ...) ali univerzo (medicina, pravo, jeziki ...) v Italiji, v Trstu ali Vidmu. Respondenti z univerzitetno izobrazbo naravoslovne smeri poudarjajo, da so na njihovih fakultetah pogosto med študenti zaposlovali raziskovalce, vendar v večini primerov je bila zaposlitev za določen čas enega ali dveh let. Medtem ko respondenti z izobrazbo naravoslovne smeri ne vidijo težav za iskanje zaposlitve v obeh državah, menijo respondenti z izobrazbo pravne in upravne smeri, da so omejeni glede poznavanja vsebin in vezani na zakonske spremembe glede strokovnih izpitov in izvolitvenih postopkov. V Italiji diplomirani pravnik se na primer lažje zaposli v Italiji kot pri nas zaradi lažjega postopka priznavanja izobrazbe in raje zaradi višje plače; tako v Italiji diplomirani pravnik kot v Ljubljani ali Mariboru diplomirani pravnik lahko le izjemoma dobijo zaposlitev v drugi državi (le če nadaljujejo študij na kakšni mednarodni smeri) zaradi poznavanja različnih pravnih sistemov. Številni respondenti so opozorili na težave s priznavanjem v drugi državi pridobljene listine – tako v Sloveniji kot v Italiji postopki v praksi niso še povsem poenoteni in se pojavljajo težave pri pridobivanju dovoljenj, potrdil, priznavanja študijskih smeri... Tudi zaradi takovrstnih administrativnih težav so se nekateri respondenti načrtno odločili poiskati zaposlitev čez mejo "na črno" in se uradno prijavili kot aktivni iskalci zaposlitve v Sloveniji – če je na Obali ponudba dela za visoko izobraženi kader (agronomija, komunikologija, psihologija...) relativno nizka, se zgodi, da take situacije fiktivne brezposelnosti trajajo vrsto let. Vendar vsi respondenti poudarjajo, da jim delodajalci v primeru zaposlitve "na črno" ne priznavajo pridobljene izobrazbe; ne glede na delovno mesto in delovne zadolžitve so plačani za nižjo stopnjo izobrazbe (peto stopnjo), ki pa je kljub vsemu primerljiva s plačo za njihovo stopnjo izobrazbe v Sloveniji, in to dejstvo predstavlja glavni dejavnik pri nadaljevanju takega neurejenega delovnega razmerja.

V gospodarstvu so torej najpogosteje iskani profili delavcev "na črno" gostinci (natakar, kuhar, picopek), kovinarji (livar, ličar, orodjar) in avtomehaniki, medtem ko v zasebnih gospodinjstvih najpogosteje "na črno" zaposlijo čistilke in negovalke. Tudi uradno zaposleni respondenti s peto stopnjo izobrazbe so večinoma zapo-

sleni v gostinstvu (natakar/ica, picopek, kuhar/ica, pomivalec/ka posode ...), medtem ko so respondenti s sedmo stopnjo izobrazbe in več zaposleni večinoma v javnem sektorju (zdravstvo, socialno delo, laboratoriji ...).

Tudi respondenti so mnenja, da se delodajalci odločajo za slovenske delojemalce tudi zaradi jezika, zlasti v panogah, kjer je veliko slovenskih in hrvaških strank (trgovina, prodaja, komerciala). Respondenti omenjajo, da jim delodajalci po pogodbi izplačujejo minimalno zagotovljeno plačo, razliko pa dobijo "na roko", torej neobdavčeno in vezano na realiziran promet. Pri hišnih opravilih "na črno" so najbolj iskani moški za notranja in zunanja dela (pleskarstvo, razna popravila ali vzdrževalna dela, urejanje vrta in njive ...) ter ženske za varovanje in oskrbo starejših ljudi na domu. Pri zadnjih je pogosto pogoj lasten prevoz, saj delo predvideva, da gredo po nakupih za oskrbovance in jih po potrebi peljejo na zdravniške preglede, na banko, po nakupih ter drugih opravkih, ki jih ne zmorejo sami. Pred kratkim so v Italiji uvedli novosti na področju zaposlovanja pomočnikov na domu, in sicer se lahko osebe, ki negujejo starejše ljudi na domu (tako imenovani badanti), prijavijo kot zaposlene na domu in so tako evidentirane.

Nekaj respondentov opravlja specifična dela, ki zahtevajo predvsem neformalno praktično znanje in izkušnje – osebni vaditelj fitnesa in/ali aerobike, inštruktor jadrnanja, trener nogometa, voditelj likovnih ali jezikovnih tečajev... Po pričanju respondentov so zaposlitve "na črno" na področju športa in organiziranega preživljanja prostega časa pogost pojav, saj posamezna društva, podjetja ali organizacije, ki tržijo tovrstne storitve, niso nadzorovani z vidika zaposlovanja in kadrov. Po mnenju respondentov se tudi v tem primeru čezmejni delodajalci odločajo za sodelovanje s tujim kadrom predvsem zaradi nižjega zahtevanega honorarja kljub visoki strokovnosti – pogosto se za takovrstno zaposlovanje "na črno" odločijo že zaposlene osebe v Sloveniji, ki želijo dodatno zaslužiti. V večini primerov so te osebe predhodno opravljale podobna dela v Sloveniji, vendar zaradi širše ponudbe/večjega povpraševanja in možnosti boljšega zaslužka so se usmerile na italijanski trg. Posredovanje podatkov o ponudbi in povpraševanju zaposlitve na tem področju poteka še izraziteje preko osebnih mrež poznanstev. J., 26 let, študent, inštruktor jadrnanja v Trstu: *"Pred leti, ko sem nehal tekmovali, me je en trener iz Trsta vprašal, če bi kaj delal, in od takrat učim mladince. Delam na črno, plačuje me klub, ampak na roko in dobim okoli 2000 evrov na mesec. Za študenta je to ogromno, zato zdaj varčujem in vlagam v sklade."*

Kot rečeno, večina v tujini uradno zaposlenih respondentov meni, da je njihov mesečni zaslužek primerljiv z zaslužkom, ki bi ga prijemali v Sloveniji za podobno delo, vendar ima zaposlitev v Italiji za njih osebno dodatne prednosti, med katerimi poudarjajo jezik sporazumevanja in možnosti zaposlitve v velikih

podjetjih ali ustanovah. Jezik sporazumevanja je posebnega pomena za respondente, ki so zaključili šolanje v Italiji in se lažje strokovno sporazumevanje v italijanskem jeziku. Prisotnost številnih velikih podjetij na področju proizvodnje, logistike, gradbeništva in storitev ter državnih ustanov na področju zdravstva, izobraževanja in raziskovanja predstavlja večjo možnost zaposlitve, večjo mobilnost in možnost napredovanja v čezmejni regiji Furlaniji-Juljski krajini kot na slovenski obali. Povprečni mesečni zaslužek uradno zaposlenih respondentov presega 2000 evrov, vendar ta znesek večinoma ne vključuje potnih stroškov ali dodatkov za prehrano, ki so (zaenkrat še) obvezni v Sloveniji. Respondenti, ki bivajo v Italiji, poudarjajo, da zaslužek ni pretirano visok glede na hitro rast cen in inflacije v sosednji državi – cene stanovanjskih najemnin in stroški vzdrževanja ter porabe presegajo cene v Sloveniji. Večina respondentov se torej dnevno vozi na delo v sosednjo Italijo, nekateri tudi v bolj oddaljena mesta, kot Palmanovo, Gorico, okolico Benetk, ter porabi povprečno 45 minut za vožnjo do delovnega mesta sedaj, ko ni več zastojev oziroma ustavljanja na meji. "Na črno" zaposleni respondenti nasprotno poudarjajo, da nikakor ne bi mogli služiti tako dobro v Sloveniji. Nekateri bi se z veseljem redno zaposlili v Italiji, vendar jim delodajalec ni ponudil te možnosti, drugi pa si ne želijo redne zaposlitve v tujini, temveč v Sloveniji in so medtem prijavljeni kot iskalci zaposlitve v Sloveniji. Zaslužek za občasno neregistrirano delo je visok zlasti po mnenju upokojenih respondentov, ki delajo "na črno" le nekaj ur tedensko – mesečno uspejo zaslužiti še pol ali celo penzijo, odvisno od vrste dela (likanje in čiščenje je manj plačano kot vrtnarjenje ali razna hišna popravila). Najboljše služijo "na črno" zaposleni mehaniki in zidarji, ki zatrjujejo, da je povpraševanje po njihovih storitvah zelo veliko. Povprečni mesečni zaslužek "na črno" zaposlenih respondentov znaša okoli 1350 evrov, vendar gre poudariti, da so ti zneski neobdavčeni. Zaposleni v komerciali/prodaji in gostinstvu (v dnevnih lokalih, picerijah, restavracijah) poudarjajo, da je njihov končni zaslužek fleksibilen glede na promet in zadovoljstvo strank, saj jim delodajalec izplačuje odstotek od realizirane prodaje ali prometa ter stranke jim puščajo nezanemarljive napitnine. Zlasti zaposleni v prehrabnih lokalih (restavracijah in picerijah) pravijo, da med prazniki zaslužijo z napitninami še za eno plačo, ker v Italiji vsi gostje puščajo "mancio". Nekaj respondentov pa je redno zaposlenih v Sloveniji in v popoldanskem času ali čez vikend opravlja dodatno delo "na črno" čez mejo – odločili so se zaokrožiti zaslužek v tujini, ker je po njihovih besedah tam manj pregleda nad neprijavljenim delom in boljši zaslužek. Medtem ko bi se v Sloveniji bali prijave (radovednih ali zavistnih sosedov), jih v Italiji nihče ne pozna in se neobremenjeno izogibejo obdavčitvi zaslužka.

I., 30 let, redno zaposlena v pisarni, občasno dela

"na črno": *"Zakaj pa ne, popoldan imam čas in grem malo zaslužiti. Hodim pospravljat in čistit eni starejši šjori v center, ki je ostala sama in ima probleme z nogami. Je kot ena nonica in mi hitro mine, ko sem tam. Sva zmenjene, da me pokliče, ko rabi, in potem pospravljam ali grem z njo po špežo, ker ne more hodit. Dobim 20 evrov na obisk, kakšen krat traja uro in pol, kakšen krat dve ali tri, ma povprečje je vseeno dobro. Saj bi pri nas delala kaj takšnega, ampak takoj bi se razvedlo pa še mi ne bi plačali toliko."*

Avtorica je povprašala respondente tudi, kako so se znašli z urejanjem dokumentov in potrebnih dovoljenj za zaposlitev v tujini. Večina uradno zaposlenih respondentov ni imela večjih težav in poudarja, da so postopki za pridobivanje dovoljenj, zavarovanj in dokumentov znatno manj zapleteni po vstopu Slovenije v EU. Delodajalci, ki večinoma zaposlujejo tuji kader, imajo utečeno prakso glede urejanja tovrstne dokumentacije in v teh primerih respondenti niso imeli večjega dela. Večji del uradno zaposlenih respondentov si sam ureja administrativne zadeve in se je odločil za odprtje transakcijskega računa in plačevanja davkov tudi v Italiji – plačujejo torej davke na zaslužek v obliki prispevkov (trattenute IRPEF) v Italiji in ostale v Sloveniji (davke na nepremičninsko lastnino, na dejavnost, zdravstveno zavarovanje...), kjer bivajo. Le respondenti, ki so si uredili stalno prebivališče v Italiji, so si uredili tudi druga zavarovanja in dokumente pri tamkajšnjih uradih. Vsi respondenti so poudarili, da po sklenitvi delovne pogodbe ni večjih težav s pridobivanjem dovoljenj, izdajo dokumentov in potrdil, vendar vsi ti administrativni postopki trajajo dlje, kot smo vajeni v Sloveniji, in na uradih so manj transparentni in fleksibilni, kot bi bilo pričakovati (ni elektronskih storitev, pogoji in procedure postopkov niso javno objavljeni, številne storitve so namenjene le italijanskim državljanom,...). Glede prijave dohodnine in plačevanja davkov respondenti torej nimajo težav, v zadnjih letih sta se državni davčni službi povezali in vodita evidenco plačevanja davkov in prispevkov zaradi izogibanja dvojni obdavčitvi. Edina pripomba in nevšečnost po mnenju respondentov je spadanje v tujini zaposlenih državljanov v najvišji davkoplačevalski razred (pri plačevanju vrtcev in šol za otroke, pri plačevanju dohodnine itd.) ne glede na konkretno delovno mesto in zaslužek. "Na črno" zaposleni respondenti imajo podobna mnenja o pretirani in nesistematizirani birokraciji v Italiji, nekaj respondentov se je želelo prvotno celo uradno zaposliti čez mejo, vendar po administrativnih zapletih in po številnih neuspešnih obiskih uradov so se premislili. Kar zadeva plačevanje davkov in namero dohodnine, omenjeni respondenti ne prikazujejo v tujini zasluženih dohodkov in so uradno večinoma nezaposleni ali upokojeni.

Avtorica je v nadaljevanju poizvedela, kako respondenti doživljajo vsakdanje prečkanje državne "meje" in kakšne spremembe si obetajo v bližnji prihodnosti, ko

ne bo več (politične, administrativne) meje z Italijo. Le manjši del uradno zaposlenih respondentov med tednom biva v podnajemniškem stanovanju ali pri sorodnikih v Italiji, medtem ko nihče od respondentov ne pozna Slovenca, ki bi delal "na črno" čez mejo in stanoval v Italiji. Uradno zaposleni respondenti poudarjajo, da je bilo pred nekaj leti manj prometa osebnih avtomobilov čez mejo zjutraj, medtem ko se starejši respondenti spominjajo velikega števila žensk, ki so se dnevno vozile delat "na črno" v Trst z avtobusi. Vsi omenjajo, da je dober del čezmejnih delavcev iz hrvaške Istre, vsaj sodeč po registrskih oznakah na avtomobilih. Vsi respondenti so omenili, da so jih policisti ali cariniki na italijanski strani meje ob vstopu v državo kdaj podrobneje spraševali, kam so namenjeni in zakaj. Medtem ko mlajših respondentov ta oblika poskusa kontrole ni motila in so se brez večjih težav vedno kaj izmislili (obisk sorodnikov, nakupovanje, obisk koga v bolnišnici ...), je bila za starejše respondente vedno obremenjujoča, saj so se bali morebitnih težav (prijave, kontrole, zadržanja ...). Po vstopu Slovenije v schengenski prostor so si oddahnili predvsem starejši respondenti, ki občasno delajo "na črno", zaradi manjšega nadzora represivnih organov in mlajši respondenti zaradi manjših zastojev (ne bo več potrebno čakati, se ustavljeni...). Večji del respondentov pravi, da vožnja ne predstavlja težavo zanje, saj so cestne povezave med slovensko Istro in Trstom zelo dobre, z izjemo prometnih zamaškov v samem mestnem centru in ob praznikih. Le nekaj respondentov "dela na črno" v strogem mestnem centru pri starejših zasebnikih kot pomoč pri hišnih opravilih in nakupovanju. Večina "na črno" zaposlenih respondentov dela v zaledju Trsta in v sosednjih vaseh (Opčina, Milje, Aquilinia ...) pri zasebnikih, ki živijo v hišah in potrebujejo pomoč, ali pri samostojnih obrtnikih v delavnicah na domu. Uradno zaposleni respondenti delajo večinoma v podjetjih s sedežem v industrijski coni, nekateri pa v strogem centru zaradi vrste storitve (odvetniška pisarna, dom ostarelih, šola).

Nazadnje so bili respondenti povprašani, ali so kdaj imeli negativne izkušnje v svojem delovnem razmerju čez mejo in kakšen odnos imajo italijanski delodajalci ter sodelavci do njih. Večina respondentov ni imela slabih izkušenj zaradi svoje narodnosti, vendar je tudi poudarila, kako drugače ravna s "tujci". Nekateri respondenti imajo občutek, da italijanski delodajalci od njih zahtevajo več kot od drugih, da morajo delati več za enak ali manjši zaslužek od italijanskih sodelavcev. "Na črno" zaposleni respondenti opažajo, da je na Tržaškem vedno večja prisotnost delavnih imigrantov iz držav vzhodne Evrope – tudi v svojih kolektivih imajo sodelavce iz Hrvaške, Moldavije, Ukrajine, Romunije. Respondenti omenjajo, da je včasih občutiti nekakšno delitev med samimi tujimi delojemalci, na "prvorazredne" (iz Slovenije, Hrvaške) in drugimi iz revnejših držav – ta delitev se odraža na delodajalčevem odnosu,

na odnosu drugih italijanskih sodelavcev in tudi na plačilih. Nekateri respondenti pravijo, da jih delodajalec plača individualno in ne vedo, koliko dobijo drugi, nimajo fiksne urne postavke (delo v ladjedelnici, pristanišču, skladišču ...). "Na črno" zaposleni respondenti na domu omenjajo, da so jim delodajalci in druge osebe s Tržaškega pogosto govorili o delavcih s Filipinov – tako moški kot ženske pridejo delat na dom v Italijo in se preživljajo izključno s tem. Včasih živijo v hiši oskrbovanke/ca in opravljajo več del – nega starejših oseb, čiščenje in kuhanje, opravljanje nakupov in drugih opravkov, morebitno varstvo otrok, hranjenje domačih živali, vzdrževanje vrta. Nekateri delodajalci so povedali, da bolj zaupajo pomočnicam/kom (aiutanti) iz sosednjih držav zaradi sporazumevanja v italijanskem jeziku (drugi tujci ponavadi slabo govorijo italijanski jezik ali le angleški jezik) in večje marljivosti pri delu (tudi večja čistoča, večja natančnost), kar izhaja tudi iz konkretnih življenjskih razmer priseljencev. Nekateri respondenti so omenili, da pomagajo/čistijo v hišah in stanovanjih, ki so mnogo manj razkošni od njihovih domov – zaradi razlike v mentaliteti in v življenjskem standardu se večina (srednje-dobrostoječih) žensk ter dober del starejših oseb na Tržaškem odloči za pomočnico pri opravljanju hišnih del vsaj nekaj ur tedensko. Respondenti so omenili, da se širi seznam hišnih opravil in drugih obveznosti, za katere sosedje iščejo pomoč – ustno ali preko oglasov iščejo sprehajalce psov, oskrbovalce vrtov, pomoč pri likanju (zasebniki, restavracije), spremljevalce starejših oseb ali bolnih z lastnim prevozom (osebni voznik), spremljevalce starejših oseb v prostem času (za družbo) za ogled predstav ali sprehode, dnevno in/ali nočno varstvo otrok, spremljevalce otrok (na razne krožke, dejavnosti v popoldanskem času). Uradno zaposleni respondenti se počutijo dobro sprejete v delovne kolektive, vendar se jim zdi italijanska kultura drugačna od slovenske tudi znotraj podjetij in delovnih razmerij – omenjajo, da se opazi močna hierarhija, premoč moških na vodilnih položajih, pogosta diskriminacija žensk in tujcev, čeprav zdramatizirana (pogoste šale, ironija, vendar lahkotne in brez hudobije), komunikacija je izredno pomembna in zelo prisotna (veliko govorijo o vsem) na vseh področjih, tudi politika je vseprisotna, vendar so kljub obširni komunikaciji medosebni odnosi zelo površinski med sodelavci (na primer po dolgih mesecih sodelovanja ne vedo, od kod prihaja sodelavec, ali sta Slovenija in Hrvaška združeni, ali sta še pod Jugoslavijo ipd ...). Mlajše respondentke omenjajo, da imajo pogoste "težave" s sodelavci in poslovnimi partnerji, če kažejo preveč osebnega zanimanja zanje – tudi moški respondenti so omenili "različen odnos" do sodelavk pri moških v čezmejnih delovnih mestih, vendar so večinoma poudarili, da to ne predstavlja težav, če ženskam na splošno godi, da jim moški izkazujejo več pozornosti, jih vabijo ven, jih hvalijo in "osvajajo". Respondentke so menile, da je

pri sosedih bolj izrazita spolna segregacija na delovnem mestu oziroma, da imajo ženske manj možnosti pridobiti višja delovna mesta, napredovati in se izkazati na splošno. Omenjajo, da se tudi na delovnem mestu srečujejo s primeri stereotipnega vedenja kolegov "machotov", ki se radi veliko ukvarjajo z ženskami na sploh, še raje pa s tujkami. Vendar vse respondentke pravijo, da niso bile deležne "pravega" nadlegovanja, temveč bolj "besedičenja" in namigovanj, kot pravi M., 35 let: *"Moji kolegi in šefi samo govorijo, namigujejo in se delajo frajerje, ampak ne mislijo resno in nikoli ne poskusijo kaj več, zato me ne moti več kot toliko."*

Dobra polovica respondentov ni navdušena nad daljšimi urniki kot v Sloveniji, saj najpogosteje delajo deljeno (8.00 – 12.00 in 14.00 – 18.00 ure), torej so ves dan zdoma in se jim ne splača vedno vračati domov na kosilo med odmorom. Drugi respondenti delajo le v dopoldanskem času (v administraciji, laboratorijih, šoli) in imajo drseči urnik (od 7.00 – 8.00 do 15.00 – 16.00) ali nekaj ur tedensko (delo na domu) po dogovoru z delodajalcem. Nekaj "na črno" zaposlenih respondentov poudarja, da nimajo rednega urnika in se število delavnih ur (in zaslužek) tedensko spreminja. Respondenti, ki opravljajo dela na domu, delajo povprečno 4 ure tedensko (povprečno dva obiska tedensko), vendar tisti, ki opravljajo tudi varstvo otrok ali oskrbo starejših oseb, opravijo večje število ur. Skoraj vsi uradno zaposleni respondenti poudarjajo kot prednosti zaposlitve v Italiji višji zaslužek in dobre izkušnje (možnosti na napredovanje, vzpostava poslovnih vezi, izhodišča za širši tuji delovni trg), vendar omenjajo tudi, da ne bi radi tam živeli s svojo družino zaradi nižje kakovosti življenja. Respondenti poudarjajo večjo onesnaženost, večji promet, večjo stopnjo nasilja in kriminala, višje cene najemnin in storitev... "Na črno" zaposleni respondenti pa poudarjajo kot prednosti zaposlitve v Italiji višji zaslužek in neobdavčenost, saj se državni organi (davčna službe, policija, zavod za zaposlovanje ...) ne ukvarjajo s preganjanjem sive ekonomije v tej sferi, še najmanj pri zasebnikih. Vsi respondenti nameravajo nadaljevati z delom "na črno", vendar mlajši bi se rajši redno zaposlili za enak ali višji zaslužek.

Zlasti zaradi demografske stagnacije se vpliv imigracijskega pritoka mnogo bolj občuti kot pa emigracijski trend intelektualcev oziroma "možganski odliv" visokoizobraženih kadrov – procentualno predstavljajo migranti velik delež celotne populacije, kar prinaša tako psihološke kot politično-administrativne nezanemarljive posledice. Ne gre spregledati kvalitativnega preskoka pri profilu današnjih delovnih migrantov v Italiji – migranti imajo povprečno višjo stopnjo izobrazbe od povprečne stopnje izobrazbe v njihovi državi. V manj razvitih državah in državah v razvoju se v zadnjem desetletju beleži pravi "možganski odliv" (brain drain), saj odhaja predvsem kvalificirana delovna sila, z dokončano srednješolsko izobrazbo in več. Ravno te osebe so v

državah prihoda najpogosteje prisiljene (zaradi nepoznavanja jezika, nepriznavanja izobrazbe, pomanjkanja dokumentov ali drugih življenjskih okoliščin) opravljati dela, za katera je zahtevana nižja izobrazba ali nekvalificirana dela – v teh primerih govorimo o "možganski izgubi" (brain waste) ali podzaposlitvi.

Primer tega pojava je tudi zgodba E., 31 let, univ. dipl. psihologinje iz Pirana, ki dela "na črno" kot varuška v Trstu: *"Po faksu sem iskala zaposlitev v svoji stroki pri nas in v Italiji, ampak neuspešno, na nek način pa sem se morala preživljati. Moja mama je vrsto let čistila pri eni družini v Miljah na črno in jih je vprašala, ali poznajo koga, ki išče baby-sitter za daljši čas. Takoj so me kontaktirale kar tri družine in sem začela delati na črno vsak dan pri eni družini. Moje delo je vsebovalo prevoz otrok od šole do doma, opravljanje domače naloge in igranje z njimi do vrnitve staršev, se pravi delala sem med 13.00 in 18.00 uro, povprečno 5 ur na dan. Poleti in med prazniki niso potrebovali varstva, ampak enkrat so me celo vzeli s sabo na dopust v hribe za dva tedna, da so lahko tudi starši smučali. Kljub dobremu zaslužku me tako delo ni zadovoljevalo in nisem mogla delati tako v nedogled. Zdaj sem dobila redno zaposlitev na eni šoli pri nas, ampak samo za skrajšani delovni čas, boljše kot nič. Popoldne se še vedno vozim v Trst k eni družini, dvakrat na teden pazim otroke in delam z njimi naloge, se učimo. Je treba zaokrožiti na en način."*

SKLEP

Migracijski fenomen je v sodobnem času dosegel take razsežnosti in implikacije na najrazličnejših družbenih področjih, da postaja ne le globalen fenomen, ki oblikuje transdržavni prostor, temveč pravi *state of mind* novih generacij – predstavlja enakovredno opcijo znotraj palete možnosti za uspeh (ali izboljšanje kakovosti) v vsakdanjem življenju, miselni vzorec torej, ki oblikuje pravo "kulturo migracij". Naštete ugotovitve in navedbe mnenj respondentov so pokazale, da se tudi na slovenski obali med pripadniki mlajših generacij razvija miselni vzorec, usmerjen v ekonomske migracije – uspešnejši in visoko izobraženi kader razmišlja predvsem v smeri registriranih/legalnih oziroma uradnih zaposlitvah v tujini, srednje in nizko izobraženi kader pa se obrača na področje "sive ekonomije" čezmejnega ilegalnega dela "na črno".

Izsledki raziskave potrjujejo tezo, da je trend ekonomskih migracij na obalnem območju v porastu, iz tradicionalne oblike ženskega neregistriranega gospodinjanskega dela "na črno" (pretežno žensk srednjih let s srednjo stopnjo izobrazbe ali manj) dobiva obliko splošnega modela prilagajanja ekonomskim razmeram na trgu dela. Določen segment celotne populacije (ne glede na starostno skupino in na stopnjo izobrazbe) upošteva možnost legalne in/ali nelegalne zaposlitve v tujini.

Glede na specifične razmere trga dela na slovensko-italijanskem obmejnem območju (neskladje deficitarnih poklicev in ponudbe delovne sile, razmerja plač, razmerja življenjskih stroškov ...) se oblikuje proces pozitivne samoselekcije ekonomskih migrantov, in sicer višje izobraženi, bolj uspešni in ambiciozni delojemalci iščejo zaposlitve v mednarodnih vodah, medtem ko se med srednje- in nizkoizobraženim kadrom opaža proces delovne akomodacije v tujini izključno na podlagi možnosti zaposlitve in boljšega plačila. Neregistrirane čezmejne ekonomske migracije so percepirane kot reakcija posameznikov na nestabilnost in neenakopravnost na trgu dela – na podlagi izsledkov raziskave je možno trditi, da je v nastajanju oblikovanje mišljenja, ki ne obsoja dela "na črno" v sosednji državi ter ga sprejema kot alternativo (ali dodatek) rednemu registriranemu delovnemu razmerju, v primerih ko izvorna država ne omogoča redne ali bolj (finančno in strokovno) zadovoljive zaposlitve.

Medtem ko je bilo v preteklosti "delo na črno" tolerirano bolj kot priložnostno in občasno "fušanje", je danes sprejeto pri pripadnikih različnih generacij kot zanimiva srednje in dolgoročna alternativa redni zaposlitvi in posledično kot osrednji vir dohodka. Med najbolj prisotnimi pojavnimi oblikami ekonomskih migracij beležimo v našem lokalnem okolju registrirane migracije elite torej mlajšega visokoizobraženega kadra ter neregistrirane migracije neizobraženega ali nizkoizobraženega kadra. Izsledki raziskave potrjujejo trende migracij, ki jih je Castles (1998) predvideval: njihovo globalizacijo, povečanje, pojavno diferenciacijo, feminizacijo ter politizacijo. Raziskava ponuja vpogled na dife-

renciacijo pojava ekonomskih migracij glede na stopnjo izobrazbe ekonomskih migrantov – kot opaženo, kaže na prevzemanje oblike fleksibilne delovne akomodacije v primeru manj izobraženega kadra ter na obliko novega miselnega vzorca bolj izobraženega kadra, v obeh primerih pa poteka proces pozitivnega samoizbora bolj podjetnih in sposobnejših kadrov.

Pričujoča problematika zahteva nadaljnje spremljanje in raziskovanje tako z vidika preverjanja oblik in razsežnosti neregistriranega dela kot z vidika spreminjanja družbenih struktur in miselnih vzorcev, ki spremljajo migracijske pojave. Koristno bi bilo posvetiti posebno pozornost posameznim pojavnim oblikam ekonomskih neregistriranih migracij ter podrobneje analizirati njihove vzroke ter posledice na družbeni ravni. Tovrstne poglobljene študije imajo pomemben aplikativni potencial, če jih te ustanove na državni in lokalni ravni upoštevajo in uporabljajo njihove izsledke pri razvoju politik, ukrepov, projektov, programov... Nad vse zanimivo (in koristno) bi bilo združiti posredno in neposredno pridobljene podatke državnih ustanov na področju spremljanja neregistriranega dela s pridobljenimi podatki terenskih kvalitativnih raziskav.

"Zdaj nimam več ovir, lahko grem kamorkoli. Nekaj let hočem živeti tako, da iztržim čimveč od mojega znanja in moje mladosti, če ostanem v Sloveniji, ne bom nikoli ustvaril prav veliko, razmere so takšne, da itak če malo preveč zaslužiš, te obdavčijo, veliko več pa ne moreš zaslužiti, če nisi povezan politično ali delničarsko s podjetji ..." (M., 30 let, ekonomist, finančni analitik v multinacionalni na Danskem).

LABOUR MIGRATION – A NEW THINKING PATTERN OR MODEL OF ECONOMIC ACCOMMODATION? CASE STUDY OF THE SLOVENE-ITALIAN BORDER AREA

Ingrid MARASPIN

e-mail: inge.maraspin@gmail.com

SUMMARY

Recently, the migration phenomenon has acquired such dimensions and exhibited such implications on various social spheres that it has turned into not only a global phenomenon giving shape to a transnational area, but a real state of mind of new generations – it offers an equal option within the array of possibilities for success in (or better quality of) daily life; in short, it has turned into a thinking pattern giving rise to the "culture of migration".

Formal and informal sources indicate that both registered and unregistered labour migrations are on the increase in the Slovene-Italian border area. It is largely due to the specific nature of the labour market and the abolishment of physical borders within the Schengen area that there is a constant increase in the number of not only daily and temporary economic migrations from Slovenia to the Italian labour market in the province of Trieste, but also medium-term migrations to more remote Italian regions. In the Slovene-Italian area, daily commuting to the Italian labour market has turned into a local tradition as over the past few decades a number of Slovene women have been commuting to Trieste to do housework. In addition to these "traditional" illegal female labour migrations to Italy in

the field of housework, the past few years witnessed the emergence of new forms of migration: labour migrations of educated young people (legal or illegal brain drain to Western European states) and illegal male migrations of uneducated and vocational labour force (largely to Italy and Austria).

The present study was part of research conducted within the extensive applied project "Minorities and Border Social Realities as Factors of Integration Process. Case Study of the Slovene-Italian Contact Area" (Sedmak, M. et al., 2008), with its aim being to investigate why individuals decide on such labour migrations, where they get information, how they establish contacts, and what factors and conditions influence their choice of work. Special emphasis was placed on the dynamics of unregistered economic migrations at local level that had transformed from occasional undeclared work undertaken by the senior segment of the female population of Slovene Istria into the general model of accommodation to the labour market.

In addition to secondary analysis of data, the study took into account primary data collected through ethnographic fieldwork mostly based on observation and participation and through informants' life stories that provided an insight into the broader cultural context influencing their decisions. The goals of the study were: (1) To compare the current migration dynamics in the Slovene-Italian border area with those in the past and to envisage their potential development; (2) To present typical experiences and determine possible behaviour patterns of economic migrants who job hunt at home and abroad; (3) To confirm the hypothesis on positive self-selection of economic migrants according to which more successful young people with higher education choose migration as their life style, thus creating the culture of migration.

The research involved 32 half-structured qualitative interviews with legal (9) and illegal (17) economic migrants and their employers (6). In order to obtain official publicly-accessible data on the issues addressed, 6 consultations and conversations with representatives of local organizations and public institutions in charge of migration issues were held.

The research results confirm migration trends envisaged by Castles (1998): their globalization, increase, differentiation, feminization and politicization. They also provide an insight into the differentiation of the phenomenon of economic migration in relation to the level of education of economic migrants – as mentioned above, less educated labour force has consented to the form of flexible accommodation to the labour market, while the more educated labour force has developed a new thinking pattern. In both cases, we witness the process of positive self-selection in more enterprising and competent workers.

Key words: Economic migrations, migrations of labour force, illegal migrations, unregistered migrations, accommodation to the labour market, economic globalization

VIRI IN LITERATURA

Appiah, K. A. (2007): Cosmopolitismo. L'etica in un mondo di estranei. Bari, GLF Editori Laterza.

Basch, L. et al. (1994): Nations unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States. London–New York, Routledge.

Brettell, C. B. (2000): Theorizing Migration in Anthropology. V: Brettell, C. B., Hollifield, J. F. (ur.): Migration Theory. Talking Across Disciplines. London, Routledge, 97–135.

Brettell, C. B., Hollifield, J. F. eds. (2000): Migration Theory. Talking Across Disciplines. London, Routledge.

Castles, S., Miller, M. J. (1998): The age of Migration. Houndmills Basingstoke. Hampshire– London, Mc Millan Pree LTD.

Chiswick, B. R. (2000): Are Immigrants Favorably Self-Selected?. V: Brettell, C. B., Hollifield, J. F. (ur.): Migration Theory. Talking Across Disciplines. London, Routledge, 61–76.

Gozzini, G. (2005): Le migrazioni di ieri e di oggi. Una storia comparata. Milano, Bruno Mondadori.

Klinar, P. (1976): Mednarodne migracije: sociološki vidiki mednarodnih migracij v luči odnosov med imigrantsko družbo in imigrantskimi skupnostmi. Maribor, Obzorja.

OECD (2000): Izvleček poročila Globalisation, Migration, Development. V: Gozzini, G. (ur.): Le migrazioni di ieri e di oggi. Una storia comparata. Milano, Bruno Mondadori, strani.

OECD (2001): Izvleček poročila Migration Policies and EU Enlargement. V: Pajnik, M., Zavratnik Zimc, S. (ur.):

Migracije, globalizacija, Evropska unija. Ljubljana, Mirovni Inštitut, strani.

Pajnik, M., Zavrtnik Zimc, S. (2003): Migracije, globalizacija, Evropska unija. Ljubljana, Mirovni Inštitut.

Sedmak, M. et al. (2008): Manjšine in obmejne družbene stvarnosti kot dejavniki integracijskih procesov. Študija območja slovensko – italijanskega kulturnega stika. Poročilo aplikativnega projekta. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče.

Statistični urad RS (2008–05): Statistični urad republike Slovenije. Karte in šifranti. [Http://www.stat.si/tema_splosno_upravno_SKTE_karte.asp](http://www.stat.si/tema_splosno_upravno_SKTE_karte.asp) (6. 2. 2009).

The World Bank (2000): The World Bank. Annual Report 2000. [Http://www.worldbank.org/html/extpb/annrep2000/index.htm](http://www.worldbank.org/html/extpb/annrep2000/index.htm) (6. 2. 2009).

Uradni list Republike Slovenije (2000): Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Uradni list RS št. 36/00.

Verlič Christensen, B. (2002): Evropa v precepu med svobodo in omejitvami migracij. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Verlič Christensen, B. (2000): Migracijska politika Evropske skupnosti in Slovenije. Teorija in praksa, 37, 6. Ljubljana, 1117–1131.

Zapiski intervjujev z respondenti (2008): Ustno izporočilo. Osebni arhiv avtorice.

Zavod za zdravstveno zavarovanje RS (2008–05): Zavod za zdravstveni zavarovanje Republike Slovenije. [Http://www.zzzs.si](http://www.zzzs.si). (6. 2. 2009).

Zavrtnik Zimc, S. (2003): Trdnjava Evropa ali odprta Evropa?. V: Pajnik, M., Zavrtnik Zimc, S. (ur.): Migracije, globalizacija, Evropska unija. Ljubljana, Mirovni Inštitut, 15–41.